

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

1937 október

VI. évf. 7 szám

HAVAS KÁROLY: Huszonöt esztendő az angol—olasz viszonyban	229
DRASKÓCZY EDE: Összefogás	233
BERÉNYI JÁNOS: Barátforint	236
DÉNESNÉ F. MARGIT: Pacsér, apám szép faluja	245
CSUKA JÁNOS: A volt noviszád; szerb nemzeti kormány tagjainak visszaemlékezései	246
BEGA TAMÁS: Levél Párisba a Bega partjáról	256
KRISTÁLY ISTVÁN: Ötvenhetedik lap, tizenkettedik bejegyzés...	258
BERÉNYI JÁNOS: Megőrzött csipkebokor	263
DISPUTA: Havas Károly: Mi lehet és mi nem lehet — Spectator: A kisebbség kultúrája	264
KÁZMÉR ERNŐ irodalmi szemléje — Zsolt Béla: Villámcsapás — Ján Jesensky: Egyenlőség — Aldous Huxley: Két vagy három grácia	270

JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára	10 Din.
Negyed évre	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára	1'50 Pengő
Negyed évre	4'50 Pengő
Félévre	9— Pengő
Egész évre	18— Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60.— 3 meseca Din. 30.— Pojed. broj Din. 10. —

Huszonöt esztendő az angol-olasz viszonyban

Luigi Luzzati, a háboru előtti Olaszországnak legtehetségesebb a legtekinélyesebb politikusa volt. Különösen Angliában volt Luzzati tekintély, mert az angolok nagyon jól ismerték azokat az olasz gazdasági viszonyokat, amelyeket Luzzatinak rendbe kellett hozni. Erről a Luzzatiról a mai Olaszország körülbelül már megfélekezett, pedig éppen most érdemes visszagondolni Luigi Luzzatira, aki huszonöt esztendővel ezelőtt az olasz afrikai térhódítások első próbálkozásai után a Corriera della Serában egész nagy cikksorozatban védelmezte az angol felfogással szemben az olasz politikát. Ennek a védelemnek kiinduló pontja az volt, hogy Olaszország soha nem akar Angliának vetélytársa lenni és Olaszországot különösen fájdalmasan érinti, hogy angol tudományos intézetek, angol újságok kritizálják az olasz viszonyokat, gyanúsítják az olasz gyanúsító törekvéseket és korrupcióval vádolják az olasz közeletet. Luzzati az európai hírvé politikus, a volt miniszterelnök ezekben a cikkekben szinte könyörögve kér igazságot Angliától és valamennyi irásának az a végső, sóhajtott szerű kérés a befejezése, hogy Anglia ne gyanakodjék Olaszországra, ne higgye azt, hogy Olaszország elfelejti Anglia jótéteményeit és Olaszország valaha szembefordulna az angol érdekekkel.

Huszonöt esztendővel ezelőtt Luigi Luzzati még így írt: »Az angol-szász világ a félvilág, a földkerekség felét tartják birtokukban az angol-szász nemzetek és ezért kell védekezni a vádak ellen, ezért kell üres szavakkal szemben tényeket és bizonyítékokat felhozni. Szomorúan végezzük el ezt a kötelességet, amelyre a hazaszeretet kényszerít, mert arra gondolunk, hogy az ellen az Anglia ellen kell védekezni, amely John Russelt, William Gladstonet és annyi más fenkölt szellemet adott, annyi más nagy embert, aki örömmel köszöntötte az olasz feltámadást. Ha ezek még élnének, hibáinkat és tévedéseinket, a súlyos nehézségeket, amelyeket leküzdöttünk, összehasonlíthatnánk más államok hibáival, amelyek göggyükben csalhatatlannak tartják magukat. Egy kis jóakaratot szeretnénk látni a bírálóknál, mert amint vetnek, úgy fognak háladatosságot, vagy ellenszenvet aratni és azt gondolom, hogy Angliának még soha nem ártott Olaszország őszinte és állandó barátsága.« Huszonöt esztendővel ezelőtt, pontosabban huszonhat évvel ezelőtt 1911. november 14-én így írt a Corriera della Serában Luigi Luzzati és 1911-ben, 1912-ben még sok-sok újságban igyekezett az olasz politikus Tripolisz és Kirenaika okkupálását megvédelmezni a már akkor gyanakvó és gyanakvásában nagyon szigorúan ítélő angol közvélemény előtt. A védekezés azonban szigorúan megmaradt a deffenzív határok

között. Luzzati reálpolitikus volt és eszébe sem jutott az a gondolat, hogy Olaszország valaha szembefordulhatna Angliával. Olaszországban nem volt egyetlen politikus, aki arra gondolhatott volna, hogy Olaszország bármilyen európai, vagy világpolitikai kérdésben Anglia ellenfele lehetne. Bismarck a hármasszövetség legfőbb gyöngéjének a hosszú olasz partot tekintette, mert Olaszország teljesen ki volt szolgáltatva az angol flottának és ha Anglia valamilyen kérdésben szembekerült volna Németországgal és Ausztria-Magyarországgal, Bismarck ítélete szerint Olaszország kénytelen lett volna Anglia politikáját követni, mert semmiképpen nem kockáztathatta volna partjait, kikötővárosait, szigeteit. Így gondolkozott a vaskancellár a hármasszövetség születésekor és Bismarck jóslata teljesen bevált, félelmei tökéletesen alaposnak bizonyultak a világháborúban, mert Olaszország még akkor sem maradhatott volna meg a hármasszövetségben, ha a német és a magyar politikusok kívánságai szerint Ausztria Déltirol egyes részeit átengedte volna Olaszországnak a szövetségi hűség díja fejében. Egy ország, amelynek olyan hosszú partvidéke van, mint Olaszországnak, nem lehetett a legnagyobb tengeri hatalomnak ellenfele.

Az angol-olasz viszonyt azóta, hogy Olaszország földrajzi fogalomból, aminek éppen egy angol politikus nevezte, valóságos állam lett, mindig az angol flotta szabta meg.

Olaszország partjait az Adriai tenger, a Ioni tenger, a Földközi tenger, a Tírhenei tenger és a Liguri tenger mossa. Ezeket a partokat az olasz flotta huszonöt esztendővel ezelőtt nem tudta volna megvédeni és az olasz haderő nem tudott volna huszonöt esztendővel ezelőtt sehol és semmiképpen megmérkőzni az angol erővel. Ma Olaszországnak a hadserege békében 252.000 ember, amelyhez 30.000 főnyi gyarmati hadsereg járul és amelyhez nyugodtan hozzá lehet számítani legalább kétszázezer milícia katonát is. Az olasz flotta fejlődése évről-évre fokozódik és pár hónappal ezelőtt az angol lapok megállapították, hogy az olasz légiflotta már komoly ellenfele lehetne nemcsak az angol, hanem az egyesült angol-francia légiflottának is. Az abesszin-olasz konfliktus idején angol katonai szakírók azt bizonyították, hogy a Földközi tengeri angol birtokokat bármelyik pillanatban megtámadhatják az olasz légierők és a spanyol-olasz igen szoros kapcsolatok elbírálásánál is állandóan felmerül az a riadozó gyanakvás, hogy az olaszok kész helyzetet teremtenek a Földközi tengeren. Alig pár héttel ezelőtt az angol parlamentben valósággal pánikhangulatot támasztott az az interpelláció, amely arról szólt, hogy olasz vagy német titokzatos ágyúóriások fenyegetik Gibraltárt, tehát Angliának legfontosabb erődtését.

Luigi Luzzati Olaszországa és a mai Olaszország között nem huszonöt esztendőnek, hanem évszázadoknak távolsága van. Ha meggondoljuk, hogy a versaillesi tárgyalásoknál Olaszország még csak megtört és sokszor háttérbe szorított partner volt, akinek aspirációi felett, például a szmírnai és albániai kérdésekben egyszeri

félreitoló gesztussal tért napirendre a szövetséges és társult hatalmak legmagasabb politikai tanácsa, látjuk csak, hogy mekkora a változás, hiszen nem egészen huszesztendő alatt lett igazi nagyhatalom Olaszország. Olyan nagyhatalom, amellyel, hiába vannak óriási partjai, hiába vannak az anyaországtól tenger által elválasztott szigetei, számolnia kell a tengerek urának, Angliának is. Most nem akarjuk az okokat keresni, most nem akarunk részleteiben foglalkozni azzal a csodálatos munkával, amellyel Mussolini a majdnem az osztályharc örvényébe zuhant országot idáig fejlesztette és nem akarjuk kimutatni, hogy milyen nemzeti és gazdasági erőket kellett összefogni, hogy Olaszország Európának legalább harmadik nagyhatalma legyen. Most csak a tényeket nézzük, most csak arra utalunk, hogy mennyire más a hang, amelyen Mussolini szól az angol világbirodalomhoz és mennyire más volt a hang, amelyen Luigi Luzzati védekezett a brit ítéllettel szemben, Mussolini utolsó palermói beszéde az egyenranguságnak a hangja volt és ezt az egyenranguságot nemcsak a hang bizonyítja, hanem a tények is. Azok a tények és bizonyítékok, amelyekre huszonöt esztendővel ezelőtt még nem hivatkozhatott Luigi Luzzati. Egy erős hadsereg, egy erős flotta, egy erős légihaderő, egy iparilag tökéletesen fejlett ország, hiszen Olaszországban négyszázezernél több autó van csupán és ami a legfontosabb, egy valóban egységes nép.

Az olasz egységet hivatalosan, formálisan a pápai állam megszüntetésével teremtették meg. De huszonöt esztendővel ezelőtt még nem volt igazi olasz egység. A lombardiai olasz és a romagnai olasz egészen más volt, a szardíniai olasz és a római olasz körülbelül meg se értette egymást és még a világháború után is a szicíliai olaszság külön testnek érezte magát az olasz testben. A szicíliai képviselők nem tartoztak egyetlen olasz párthoz sem és a római parlamentben külön csoportot alkottak körülbelül úgy, mint az elzászi képviselők a régi német birodalmi gyűlésen, vagy a horvát képviselők a régi magyar parlamentben. Nem ismertek olasz érdekeket, csak szicíliai érdekeket és Szicília a hajdani királyság emlékeit még elevenen őrizte két évtizeddel ezelőtt is. Ma nincs szicíliai olasz, ma nincs szardíniai olasz, ma nincs romagnai olasz, ma csak olasz van és Angliának külön baja, hogy van Máltában is olasz, van Ciprus szigetén is olasz és a földközítengeri angol birtokokon mindenütt van olasz, aki mind az olasz egységről álmodzik.

Körülbelül itt a magyarázata annak a politikának, amellyel Anglia állandóan deferál az olasz követeléseknek. Mussolini abeszíniai hódítása az angol afrikai érdekeket súlyosabban érintette, mint bármely más európai hatalomnak bárhol való előretörése. Az olasz új gyarmatbirodalom nemcsak azért fáj az angol politikának, mert megsemmisíti az angol gazdasági érdekeknek igen sok közép-afrikai reményét, hanem azért is, mert az afrikai népek előtt bizonyította, hogy Anglia támogatása és Anglia védelme nem biztonságot adó páncél. Az angol diplomácia talán még soha olyan ku-

darcot nem szenvedett, mint az abessziniai kérdésben, hiszen egészen világos, hogy a szerencsétlen abessziniai császár megegyezett volna az olaszokkal és ma is uralkodnék Abessziniában, ha nem bízott volna az angol támogatásban, amelyről bebizonyosodott, hogy nem ér semmit és az abessziniai excsászárnak hiába magyaráznák azt, hogy Anglia a Népszövetségnél megtett mindent. Ez a minden, amint kiderült, nem jelentett semmit és Olaszország nyugodtan be rendezkedik abban az Abessziniában, amelyet e pillanatban még mindig független császárságnak tekint az angol politika. Az angol visszavonulás azonban még kirívóbban jelentkezett a spanyol konfliktusban. A be nem avatkozási bizottság létesítése, a semlegességi kérdésnek diplomáciai feldolgozása mind az angol politikának visszavonulása volt az olasz politika előtt. Ma már egészen tisztán áll minden higgadtan itélő előtt a valóság képe: Olaszország nemcsak szimpátiával támogatja a spanyol nemzeteket, hanem egészen hathatós és kézzelfogható módon is. Ha bizonyítani kellene ezt az állítást, elég volna Franco és Mussolini legutóbbi sürgönyváltására utalni. Franco tábornok köszönetet mondott Mussolininak azért a hősiességért, amellyel az olasz légiók a santanderi harcokban küzdöttek és Mussolini büszke örömmel nyugtázta ezt a köszönetnyilvánítást, nem mulasztván el hangsúlyozni, hogy az olasz legionáriusok spanyolországi harcukkal Olaszország és Spanyolország közös földközítengeri érdekeit védelmelik.

Mussolini nem impulzív természetű politikus, nem II. Vilmos császár és sürgönyeit alapos megfontolás után fogalmazza meg. Mussolinit Franco sürgönye kényes helyzetbe hozta volna, ha az olasz politika a semlegességi játékot a végtelenségig akarná folytatni. Erre a sürgönyre Mussolininak nem lehetett volna válaszolni és semmiesetre sem lehetett volna ezt a Franco-sürgönyt nyilvánosságra hozni, ha Olaszország nem akarná hangsúlyozni azt, hogy olaszok is harcolnak a spanyol nemzeti hadseregben. A hangsúlyozottság azután szinte programszerű, mikor Mussolini arról beszél, hogy az olasz légionáriusok a spanyol és olasz közös érdekeket védelmelik a Földközi tengeren.

A szicíliai hadgyakorlat, amelynek taktikai feladványa az volt, hogy idegen hatalom akarja megszállni Sziciliát, már annak bizonyítéka volt, hogy Olaszország meg akarja mutatni, hogy a Földközi tengeren nem tűr idegen urat. Szicília az összekötő hid az afrikai gyarmatbirodalom felé és Szicília elfoglalása megroppantná az új olasz impériumnak hátgerincét. Ezért volt a szicíliai taktikai feladvány, ezért volt a palermói beszéd, ezért volt a Franco-Mussolini sürgönyváltás és ezért annyira mérsékelt, annyira óvatos, annyira visszafelé erőket koncentráló az angol politika. A Földközi tenger uralmát már elveszítették az angolok. Ideig-óráig tartani fogják a bázisokat, ideig-óráig még visszaszorítják a máltaí és ciprusi olasz nacionalizmust, azután likvidálni fognak. Ez azután természetesen csak akkor következik be, ha Anglia új biztos és védett utakat talál ázsiai birtokai felé és ha Anglia már

kellően körülbástyázta afrikai birtokait. Az angol hadügyi költségvetés állandó növekedése, a flotta építésének a fokozása, az a terv, hogy valamilyen formában reorganizálják az angol sorozási rendszert és megerősítik az angol szárazföldi sereget, végül azok a nagy erőfeszítések, amelyekkel Anglia a világ legnagyobb légit flottáját akarja megteremteni, körülbelül megmutatják azt az irányt, amelyben a földközítengeri kérdés teljes likvidálása után az angol politika haladni fog.

Egészen bizonyos, hogy két évtized alatt soha még ország olyan erőfeszítéseket nem mutatott fel, mint Olaszország és egészen bizonyos az is, hogy két évtized alatt soha egyetlen ország sem jutott el ennyire megalapozott hatalomhoz. Az olasz erő olyan tény, amellyel mindenkinek számolni kell, elsősorban Angliának. Azonban nagyon alábecsülné az az angol politikát, aki azt hinné, hogy az angol világbirodalom tényleges erejét döntően befolyásolhatják a földközítengeri már bekövetkezett és még bekövetkező hatalmi eltolódások. A brit világimpérium szervezettsége, anyagi ereje, politikai tradíciója meg fogja védeni Angliát nagyobb megrázkódtatásoktól, de a helyzet igazi képe éppen az, hogy Anglia az, amely védekezik. Huszonöt esztendővel ezelőtt az olasz politika még az angol bírálattal szemben is csak panaszosan tudott védekezni, ma pedig az angol politikának kell védekezni az olasz előretörés ellen.

Havas Károly

ÖSSZEFOGÁS

Igen tisztelt alakuló Közgyűlés *

Most, amikor az egész magyarságra fontos és elhatározó lépést kívánunk tenni, tanácsba idézem azt a férfit, aki az elhívtak közül talán csak egyedül nem kapott ide meghívót: idézem Szenteleky Kornélt.

Ő nélküle ez a tanács nem lehet sem teljes, sem egész.

Nem lehet egész, mert mindenkor széthulló részek voltunk csupán, ha az Ő nevének és lényének összefogó ereje nem örkődött fölöttünk, s nem egyesített néven nem nevezett, földi alkotmányt nem nyert eszmei csapattá.

De nélküle nem is lehet teljes, mert kitölteni csak a lélek tud és Szenteleky Kornél lelke kell, hogy kitöltessék rajtunk, ha teljessé akarunk lenni drága ügyünk jó végzése érdekében.

*Felolvasta Draskóczy Ede dr., a Szenteleky-társaság elnöke, a novízsádi Polgári-kör helyiségében, 1937 szeptember 12-én, a Szenteleky-társaság megalakulása alkalmával.

Lehet, hogy a parancsoló szellemek is tudnak teremteni mindenkin és mindeneken keresztül, de sokkal inkább a krisztusi lelkek mélységeiben sarjadnak az időket álló csirák, hogy biztos magosságokba nőjjenek.

És úgy érzem, hogy ebben a pillanatban is Szenteleky lelkének ez az apostoli szelidsége a mi összeterelő és biztosan összefogó erőnk.

Most amikor összejöttünk, hogy új nekibuzdulással eltelve új munkára serkentve építsünk a magyar művészet és művelődés falain, boldogok lehetünk, hogy van Szenteleky Kornélunk és őt magunk közé tanácsba idézhetjük.

Boldogok lehetünk, hogy nemcsak az enyészet képe: lehuny szemü halotti maszkja maradt reánk, hanem most, a mi tanácskozásunkban élő arcát fordítja felénk.

Mi, akik ismertük őt, akik vele annyiszor állottunk szemtől-szemben, most is érezzük, fölfelé szélesedő domborulatot homlokáról az európai magyar értelmének és műveltségének sugárzását, most is látjuk szelid tekintetét, elrövedő szemében az egész kék égboltot, a költő végtelen világát és puha ajkai körül valami figyelmeztető jelt: az apostol törhetetlenségét és elszántságát.

Szenteleky Kornél ma nekünk nemcsak mesterünk, nemcsak apostolunk, de ami ebben a pillanatban talán még többnek látszik: hagyományunk, ma már történelmi alakunk, forrásunk és kútfont.

Ez az országrész, amelyen élünk, oly sokszor lett martaléka a történelem és természet pusztító elemeinek. A tatár elpusztította, a török fölégette, a Duna és Tisza sokszor mocsarassá éktelenítette, úgyhogy soha sem lehetett a kultúra zavartalan és igazi fészke. S akkor is, midőn békés és rendezett napok virradtak reá, csak termő föld lett anélkül, hogy egyszersmind teremő föld is lett volna.

A kultúra növényét, amely itt nőni akart, elégették a történelem tüzvészei, elnyelték az idők földrengései és a békés időkben elnyomták a buja haszonnövények.

Mi nem a magunk sebeivel dicsekszünk lázári siránkozással, csak a történelem siralmas leltárát panaszoljuk.

Mert a mi munkánk itt nem a folytatás kényelmes kötelessége, hanem az előlről kezdés keserves vergődése.

Ebben a küzdelemben hihetetlen nagy erőnk egyetlen hagyományunk: Szenteleky Kornél.

Mert a hagyomány az a biztos talaj, amelyre dobbantva, magosabbra lendülhetünk, és ahova, ha néha vissza is hullunk, abból, mint Antheus, a földanyából újabb és újabb erőt merítünk.

Szentelekyt idézem tehát tanácsba, mikor művészetünk és művelődésünk alapkövét akarjuk elhelyezni.

De miért kell nekünk most tanácsba gyűlnünk?

Azért, hogy alkotmányt adjunk szellemi életünknek.

A szellem a maga magas régióiban talán idegenkedéssel gondol mindarra, ami a földi élet sok visszásságával kapcsolatos és

elvonul a durva valóság elől elszigetelt magányába.

De ez a visszavonulás nem a tetterős szellem tulajdonsága és ez a visszavonuló érzékenység nem lehet egy nép életakarásának sem példaképe, sem tüzelője.

A legmagasabb szellemi mozgalmak is kénytelenek voltak a tisztán lelki működési térről a földre szállani és földi szervezetet adni annak az eszmének, amely kezdettől fogva éppen talán a földöntúli élet boldogságát hirdette.

A mi nemzeti művészetünk és kulturánk sem maradhat büntetlenül véka alá rejtve. Nem lehet az elvonultak és elszigeteltek halott tőkéje. A részek csak szervezetbe illesztve mozdulnak életre s a központi idegrendszerrel összefoglalt részekben él csak az egész.

Éppen Szenteleky Kornél hirdette nekünk Becsén 1928-ban az írók első vaidasági értekeztetén, hogy szükség van az írók társaságára. Ajánlotta, hogy alapítsuk meg az irodalmi társulatot s nevezzük el azt a budai görögkeleti plébános fiáról Vitkovics Mihályról, aki Kármán Józsefnek Fanny hagyományai című munkáját szerbre fordította, a szerb népdalokat pedig magyarra ültette át és egyik főtörekvése volt a magyar és szerb nép érintkezésének előmozdítása. Akkor ez az indítvány nem tudott valósággá válni. És sajnos az eszme születését előkelő messzeségben követi a megvalósulás.

Szenteleky Kornél nem érthette meg, hogy alapítója legyen annak a társaságnak, amelynek már eleve vezére volt.

A vezér halála azonban újabb indítást adott az eszmének.

Most már nem Vitkovics hanem Szenteleky Irodalmi Társaság megalakításáról folyt a megbeszélés, míg sikerült azt az akkor még Becskereki Délvidéki Közművelődési Egyesület szakosztályaként 1934-ben létre hozni.

Sajnos ez az alakulat sem működhetett sokáig, mert a Közművelődési Egyesület feloszlásával az irodalmi társaság munkássága is megszakadt. Megtartotta alakuló közgyűlését, tartott egy felolvasó ülést, mindkettőt Becskereken, s mielőtt még szélesebb körű munkásságot fejtethetett volna ki, az anyaegyesülettel együtt megszűnt.

Azóta több kísérlet történt az írók egyesületének megalakítására, míg végre ismét komoly lendületet kapott a szervezkedés ügye. Ez a lendület megint csak szellemi vezérünk nevéhez fűződik, mert Szenteleky Kornél halálának évfordulóján Szivácon adtak végleges megbízást az ott megjelent írók az alakuló közgyűlés összehívására.

Az évek folyamán az eszme is egészebb és teljesebb lett. Ma már itt nemcsak az irodalmi egyesület, de az irodalmi és művészeti társaság megalapításáról van szó.

Arról van szó, hogy ezt a társaságot a jugoszláviai magyar művészek egyeteme alkossa meg, s így a legmagasabb magyar kulturának befelé és kifelé méltó képviselője, de egyben annak el-

lenőrzője, irányítója, ébrentartója, terjesztője, de főképen harcos-csapata legyen.

Nyelv, irodalom és művészet mindig elsőrendű föltétele volt egy nép létének.

És nekünk nemcsak lennünk kell, hanem meg is kell mutatnunk, hogy a mi létünk a legjobbak jogán az európai kultúra egyik biztos alapja.

A kultúra versenye a legnemesebb verseny és nekünk meg kell mutatnunk, hogy bármily kicsinyek és kevesek vagyunk, ebben a versenyben nem az utolsó helyen állunk.

Ennek a szent szándéknak eredménye a közös akarat és közös összefogás benső erejétől függ.

Félre kell tehát tennünk minden személyi érdeket, meglévő vagy vélt sérelmet, gyűlölködést, ellenszenvet és idegenkedést, mert a magyar nép életének egyik igen fontos fejezetéhez értünk.

Aki ehhez a néphez tartozik, aki igaz szívből mindenütt és mindenkor vallja e hitét, aki szellemi életünk alapkövetételénél igaz munkás akar lenni, ezt az őszinte és benső összefogást ebben az elhatározó pillanatban meg nem tagadhatja.

Abban a hitben, hogy ma a magyarság szellemi életét elhatározó, biztos és nagy lépéssel visszük előre, — az alakuló közgyűlést megnyitom.

B Á R Á T F Ö R I N T

A révészgazda kedve rendszeresen akkor hányta ki legméregesebb virágát, amikor az arca pirosság dolgában a legtökéletesebb színjátékkal csufolta a pipacs vidám lobogását. A pirosság mindig a bortól tüzelt ki rajta, s ebből a tüzből levelezett még piritóbb s csipőbb lángokkal a haragja, ami azután a fél csillagos eget is csak úgy vizslatta, mint a sanda mester a hibás egyszerűt a palatáblán. A kovácsműhelynek tökéletesen a fordítottja volt ez az állapot, mert ott a fújtató éleszti a lángokat, nála meg a tűz mozgatta a fújtatót.

Épen úgy kellett, hogy legyen most is, mikor a tulsó partról a millió színnel rezdülő alkonyati vizen megindult egy csónak olyan evezőcsapásokkal, mintha halálhírt hozna.

— A Jóska gyön — segítettek a találgatásban, akik a halászlével rotyogó bogrács körül foglalatoskodtak.

A révészgazda kalapot emelt rá, de látszott, hogy a meleget ereszti alá a szélbe.

— Hát ezt meg mi a csudáér töri ide az igyekezet.

A szeme olyan szándékkal biztatott, hogy nem hagyja part-hoz ütödni a csónak orrát.

Az nem is nagyon igyekezett a partig.

Egy jó követésnyire a parttól megjámborodott, s az evezőse tenyértőlcsérből kiáltotta ki az üzenetet.

— Át kell menni a nagy edénnyel, de rögvest!

A nagy edény halásznyelven a teherhordásra szolgáló nagy ladik neve. A révészgazda mérgesen dohogott a jelentésre.

— Ki az ördög akar átkelni?

— Két barát érkezett az imént egy nagy kocsi teherrel. Már le is rakodtak.

— Micsoda barát?

— Kóduló barátok.

— Még ez köllött — zugolódott a révészgazda, s cifra dicsőretet szótt a napra, amelyet a bölcs szólás szerint nyugtával inkább jó szívvvel áldani szokás.

— Azt az irgalmas-keserves hétszázát, hát nem tudtak egy fél órával előbb érkezni! Pézük van-e?

Jóska a víz sodrával birkózva a csónakot forditgatta ide-oda s vállvonásszerűen felelt.

— Én ugyan nem kérdeztem. De liszt, kukorica, buza van. Még tyuk is akad, ahogy láttam.

— Süssétek meg!

Az új nekikeseredés alkalmasabb személy hiján a hirthozó legény feijéről borotválta példásan a keresztviz nyomát.

— Adta lehütője! Mit cserencsétlenkedsz ott ezzel a csónakal! Kösd ki, aztán evezetek át a nagy edénnyel, egy-kettő!

Az egyik szájtató már ugrott is a tűz mellől, kapta az evezőket és oldotta el a ladikot, míg nagyobb szél nem kerekedik a hargból.

Félóra se telt bele s a ladik már visszafelé ringott. A parton aztán a két barát olyan szent megvidámodással lépett a földre, mint akiknek jutalmas nagy kegyelemből ebben a pillanatban megnyilott az imádságbeli üdvösség kikötőjének mély értelme.

Kicsi termetű, nagy lapos fejű volt az egyik csuhás, a két szeme úgy külön gondolkodott, hogy nyomban megállapították: erről is csak a jó Isten számítja ki, hogy kire néz. A másik örvendő képű, magas alak, de olyan fejjel, mintha sziklából hasították volna. Ahol másnak gömbölyded és domborulatos a koponyája, ott nála dudorodások szögeltek ki, de a leghegyesebb a feje teteje volt, s a barátság hajkoszoru úgy övezte, mintha külön mulattatni akart volna. De mint aki mit sem tud a saját furcsaságairól, ő volt a mozgóbb és vidámabb is. Köszönése szinte hetykén barátkozott.

— Adjon az Isten!

— Adjon Isten!

A révészgazda a pipáját tömte, s csak úgy szemszögből szalajtott el rajtuk a gyanakvás pillantását.

— Hát ezekkel is jól elbánt az apjuk, — mormogta csöndesen s eltökélte, hogy ő csak folytatja azt, amit az apjuk megkezdett. A barátok egy kis nézelődés után nekiláttak a kirakodásnak. Mintha segítséget is vártak volna, de a tüztől senki sem mozdult. Batyukat, bödönöket, lisztes tarisznákat, gabonás zsákokat emeltek ki a ladikból, két egyforma kék zacskó is előkerült. Az egyiket a kisebbik oldozta ki, aggódva, s lám egy hegedű nyaka nyújtózott ki belőle. A hegyesfejű a másikat bontogatta.

— Abba lesz a kontrás szerszám — vélte az egyik figyelő a tűz mellől, de csalódott, mert a hegyes fejű épen olyan féltéssel és szeretettel egy füstölt hátsó sonkát simogatott elő a maga zacskójából.

A csodálkozás valamivel komolyabb lett erre.

— Hát ezek ugyan hogy pásztizák egymáshoz ezt a két készséget? — bámszkdott a bogrács kezelője.

— Bizd rájuk.

A két barát közben a kukorica csöveket is kihajigálta s közelebb szaglálódott a tüzhöz. Látszott rajtuk, hogy a készülő halászlé szaga mellett most minden ördögi kísértés meddő erőlködés volna közelükben.

A révészgazda kiszámította a jó illat hatását, s a kérdését már ennek tudatában irányította nekik.

— A vacsoránkat megosztanák-e?

Belül valamennyien jó tréfát gyanítva vihogtak azon, hogy a hegyesfejű szeme örömmel villant meg erre.

— Ha jó szívvel adják, köszönettel fogadjuk.

— Akkor hát legyen még zsirosabb, — mondta a révészgazda olyan jóssággal, aminek az ördögök örvidenek őszintébben.

Befordult a kunyhóba és két irgalmatlan nagy szelet szalonával lépett ki.

— Talán ezt is a hal közé csusztassuk.

A kisebbik barát szinte elrémlten vágott elébe a jószándéknak.

— A világért se! Hiszen máma pénteki nap van.

A vendéglátó gazda kárörvendve gyönyörködött az ijedtségben.

— Péntek hát. Azt látom a szerencsémről is.

Majdnem bedobta már a kondérba a hatalmas szalonnadarabot. A másik barát nevetése szegte meg benne az elhatározást.

— Csak vesse belé. Én mennél zsirosabban kedvelem. Aztán mink ugys utasok vagyunk, pénteken is megehetünk mindent. Legföljebb, ha maguk hibáznak.

El is fordult s jól számított, mert a révészgazda csakugyan kurtára szabta a magával való alkudozást. A két hosszú szalonna nyelvet visszavitte, belátva, hogy ugys csak magának kellemetlenkednék bosszuságot másban nem fakaszt vele.

Hogy mégis hegyét faragja a szónak, megcélozta az átkelés díját, amiről ugylátszik közben megfélekedtek.

— Az nálunk most igen könnyű lesz, — dicsekedett a hegyesfejű — mer akár háromféle módon is fizethetünk.

Amikor látta, hogy nagyon kérdező szemet vetnek rá, rendiben el is magyarázta a titkát.

— A ladik nemde tele volt megymással. Akár ez, akár az kell, jó szívvvel hagyjuk itt belőle, ami dukál. Ez az egyik. A másik az, hogy pénzünk is van, bár kerek összeg, s ha nem szigorúan erre esnék a számítás, ezt inkább kereken vinnők tovább.

— Ez csak kettő. — vélte a révészgazda.

— Harmadik is van. A barátforint.

— Hát az meg mi pénz?

— Mink azzal fizetünk legkönnyebben, de az ér voltaképp legtöbbet. Az égben verték a legdrágább aranybul. Mer az nem más, mint az Isten áldása.

Ravaszul hunyorított a kegyesen hangzó magyarázat mellé. A többiek elmosolyodtak, de a révészgazda majd hogy csunyát nem mondott. Ép a farkát kapta el a nem jól induló vélekedésnek, amely hirtelenében kipattant benne a barátforintot illetően.

— Az nekünk drága egy kicsiny, meg aztán sok hamis is akad közte, — dörmögte, hogy tegyen valami ellenvetést.

— Az Isten áldása a legdrágább — felelt vissza komolyabban a hegyesfejű — s csak a hamis ember erszényében változik rossz pénzzé.

A révészgazda jól rápillantott, de nem szólt. Talán lelt volna rá valami visszaugró gondolatot, csakhogy ép akkor rikoltotta az egyik bográcskezelő, hogy kész a vacsora.

Nyomban körbe ültek egy szétterített ponyván. A barátok is tányért kaptak, keresztet vetettek hozzá, s a kínálásra egy kicsit kiméletesen megmérték a nagykanalat. De a révészgazda most már komolyan vendéglátóvá váltan rossznak ügyelte a bátorságukat.

— Itt nem ez a regula, — tiltakozott rosszalóan. Kivette kezükből a merőkanalat s egy-egy hatalmas pontyfejjel színültig telítette a tányérjukat.

A hegyesfejű szaporán, s a társa laposan pislogott, mert bizony nagyon a tányér fölé kellett görnyedniük, hogy ne a csuhájuk köszönje meg a pompás vacsorát.

— Haj, mi lesz most.

De csak az lett, hogy a jó piros, illatos lé elfogyott, s a vas-kosabbjával is szépen pizsmogva elbántak. Az orruk hegyén ugyan majd olyan egymásutánban képződtek az izzadságcseppek mint a nappal barátkozó jégcsapon, de ez se zavart sokat.

— Hát még ilyen jót sohase ettem, — mondta nagyon őszintén a hegyesfejű s a másik is a hallgatásával valahogy így vélekedett.

— Akkor csak merni, amíg van.

A barátok most már maguk is bátrabban nyultak a kanálhoz, s úgy megpupozták a tányért, hogy majd elrestelték magukat előtte.

— Ejnye be szemtelenek vagyunk.

— Így köll. Mer szemtelennek a világ, jobban mint a szemesnek.

A révészgazda most már mosolygó büszkeséggel nézdegélt s biztatott, mert abban, ahogy a vendégei fogyasztottak, lelkes nagy dicséret zengett.

Az egyik legény közben már végzett s indult a kancsóval, hogy vizet hozzon.

— Hohó! — kiáltott rá a hegyesfejű — ez más italt kíván.

Fölkelt s az imént kirakott szállitmányhoz ment. Egy kis hordóra mutatott s odaintette a legényt.

— Ezt kapd föl öcsém s boldogulj a dugaszával valahogy.

A legény hamar boldogult s hatalmas kancsóban hozta a ponyvára a bort.

— Csak úgy, mint mink a bográcsból, — biztatta jóra a barát a révészgazdát s a többit is.

Ő maga visszaült s nekilátott megint a bogrács aljának.

— Hát ez vérré vált bennem, — mondta a végén, amikor megtörölte kezét nagy kék zsebkendőjébe.

— De bennem méginkább, — bizonykodott a laposfejű.

Valamelyikük a szólás-mondást biggyesztette hozzá alkalom, szerüsséggel.

— Akkurát mint a barátban a lencse.

Nevettek rá mindannyian, a barátok legszívükből talán.

— Annál még különbül. Mer a lencse gyakori étvágyvesztő minálunk. De hal minden évben ha egyszer. Az se így.

Már a harmadik töltés vándorolt körbe, s a révészgazda elfelejtette, hogy a bor mérgeledéseket támaszt.

— Szent ital ez, aszondom. Mer békülök, meg vidulok tőle.

— Nem is bor az, amelyiktől nem vidul az ember. Hiszen a Szentirás is jónak rendelte.

— Csak egy kis cincogás hiányzik — vélte a ponyvavégből az egyik legény, amikor az élénkülő beszélgetésbe már jobban mert belekotyogni.

— Dehogy hiányzik — vigasztalta a hegyesfejű s megbökte laposan pislogó szomszédját, s az nyomban el is tűnt.

A két kék zacskóval tért vissza. A könnyebbikből kihuzta a hegedűt s a másikat maga mellé fektette.

— Ezt is idehoztam, mer még hozzá muzsikálunk valami kőbor ebet.

Azzal sanyaru képpel ugyan, de olyan talp alá valót vonózott, hogy hét cigányt beteggé tett volna hallatára az irigység.

Egy darabig úgy el voltak mellette, hogy a lélekzetvétel is valami édes kábulat örömével hasított a mellükbe. Lassan egy-egy merészebb szájon a szó is megfogant s a muzsika mellé kivirágzott egy-egy nótá verse is. Amikor a végére értek a nótázók a muzsikásnak s a muzsikás az éneklőknek, szinte nem győzték a dicséretet.

A révészgazda gondolata közben előbbre sántikált.

— Aszondom, ha éjjeli szállást is akarunk, ideje az asszony előtt is mutatkozni.

— Elleszünk itt is a földön — szabadkozott a két jövevény, de a révészgazda már valami józanabb gondolatot kotlott.

— No nincs messzire ide a ház se. Alig három-négyszáz lépés. Ha két ilyen barátta térek be, amilyen kegyes asszony, az én oldalbordám, hát olyan ágyat vet, mintha a szentcsalád tért volna be hozzánk.

A barátok átlátták, hogy az öreg olyan gondolattal alkoszik, amelyik még másnak is virággani akar. Szedelőzködtek s úgy bucsúztak, hogy a viszontlátást ígérték. Csak azt a rendelkezést hagyták hátra igen keményen, hogy az ott maradtak becsülettel fejjék a kis hordót, amíg az győzi a tejelést.

A rekettýésen át egy csintalan fehér ösvény mintha csak vig bujócskát tanulna, úgy kanyargott. Ballagtak rajta s nézték oldalt az égre telepedett holdat, mely mintha az Isten jókedvének napraforgója lett volna a világ mezején.

Tiszta kis ház nyitott ajtót nekik. Bent az asszony a vacsora morzsáit söpörte az asztalról a kötényébe s olyan szelid meglepődéssel nézett rájuk, mintha a mult éji szép álmát látta volna megvalósulni. Segített neki a bámulásban egy raj gyerek, akik Jézus dicséretét adták ajakról-ajakra, mint egy mindig fényesebbé váló szájmuzsikát.

— Hát asszony — magyarázkodott vigan a révészgazda — vendégeket kaptunk.

A vendégek derűlten pillantottak szét a meglepett nyájon, s érdeklődésük jószándéku korholással vetődött a gazdára.

— Azt az egyet mégis megjelenthette volna előre, hogy a mennyországba vezet.

— A mennyországba? Hol van az még?

— Csak ott, ahol ennyi édes arcot lát az ember egy rajban.

A boldogan sürgögni kezdő asszonynak bizonygatni próbálták, hogy tul vannak a vacsorán. De azért a hosszufejú megdobta egy pillantással a behozott edényt, amelyben ropogósra pirult sült hal kínálkozott csemegének.

— Lám ha ezt tudtuk volna, — sajnálkozott a másik is — de jövőre, ha erre jövének, itt bent kezdjük el.

Csipegettek egy-egy darabot s megbátorították egy pár kérdéssel az asszonyt is, aki mindjobban megbarátkozott a váratlan örömmel. A hegyesfejú egy teli arcú, kis boglyaskatával kezdte a kacérkodást aki négy éves korának minden kíváncsiságát a szemébe kerekítette. A többiek már karéjba kanyarodtak előtte, s kíváncsian várták, hogy mikor érik komolyabbra a játék.

— Mondhatom, — fordult a szülők felé — ha barát nem vónék, ilyen életet kívánnék magamnak. De bizony....

— Hogy-hogy? —

— Ahol egy, kettő, három.... hat, hét ilyen okosképü kölyök pislog az emberre.

— Kettő kinn van — egészítette ki az asszony, mint a bűnvaló-
lomást, de boldogan, mert látta, hogy a barát szívből adja az ér-
telmet a szóra.

— Csakhogy ez ám mind enni is kér.

— S nem jó-e adni nekik? — kérdezte viszont a barát s a
révészgazda majdhogya nem könnyesen bólintotta rá az igazat.

A hegyesfejú közben a gyereksorhoz huzódott a székével, úgy
hogy meg is hátráltak előtte.

— Hanem most, bagoly nemzetség, nagy dolog következik.
Hányan jártok iskolába?

Négyen jelentkeztek s a gyanakvással fogadott újabb kérdésre
megvallották, hogy vallási oktatásban is részesültek.

— Akkor azt mondjátok meg nekem, kis tudósok, hogy ki
játszotta az első buiőcskát?

Bizony nem tudta egyikük sem, bár mindegyik a tréfát meg-
sejditve keresgélte volna a titokzatos utat, hogy merre kanyarodik
a jámbornak tetsző kérdés.

— Hát Ádám meg Éva, amikor elbujtak a jó Isten elől.

Nevettek neki, de a barát már át is ugrott a másik kérdésre.

— Hát azt tudjátok-e, hogy hol van az Isten.

Egy kislány az elsők énekhangján rögtön szavalta is, hogy
az Isten mindenhol van: mennyben, földön és minden helyen.

— De hol nincs? — tudakolta komoly képpel a barát, s mint-
hogy hasztalan volt minden fejtörés, ezt is neki kellett megfejtenie.

— Az édesapátok halászkunyhójának a padlásán nincs.

A további magyarázatra a legkisebb selypes eszmélt rá el-
sőnek.

— Mer nincs is padlás a halászkunyhón.

A révészgazda a térdére csapott, az asszony szájon felejtett
mosolygással gyönyörködött a derűs pajtáskodásban.

— Hanem most egy könnyű kérdés következik, figyeljete!
— intett sugva, titokzatoskodón a tréfás tanító. — Azt mondjátok
meg nekem, hogy hol fűtozták meg a Jeremiás próféta gatyáját?

A gyerekek, sejtve, hogy ilyen történetet aligha őriz a biblia,
egymásra néztek, mintha érezték volna, hogy erre okos felelet
aligha akad.

— Ejnye — mérgelődött tréfásan a barát — ezt se tudjátok?
Hát ott fűtozták meg, ahol kilyukadt.

A nevetés csak az újabb kérdésre csöndesedett.

— Mit is tanultatok ti abban az iskolában? No de várj csak,
a Noe három fiát bizonyára tudjátok.

— Szem, Kám és Jáfet, — siettek a felelettel egyszerre hár-
man is.

— Hát akkor a Jáfetnek hány bátyja volt?

— Kettő.

— Én azt mondom, hogy három.

— Kettő vót.

— Azért is három. Mer vót két testvér-bátyia, meg a ka-bátyia.

Az összesen három, ugye?

A karéj már ugy összeszükült, hogy a kisebbek a csuhát is meg merték tapogatni.

— Most arra feleljetek, hogy melyik ökör tett jót az Istennek is.

A kis szájak megmozdultak s megismételték magukban a kérdést, de nem tudtak kifogni rajta.

— Nem tudjátok? Hát az, amelyik meleget lehelt a kis Jézus-kára az istállóban.

Ezen nemcsak azért tűnődtek el, mert jól hangzott, hanem azért is, mert mélyéig szép volt. De a barát előkapart még vagy tíz ilyent s csak nőtt az öröm, hogy egyre se kerül okos felelet.

A szülők fénylő arccal figyelték a furcsa vizsgát, s csak épen mozduló tiltakozás rosszallotta, hogy a kis kölykök lassan-lassan már a vendégek térdén lovagolnak, s úgy lesik tovább a szót, amely addig szállt erre-arra, míg egy olyan gyönyörletes tündérmesévé virágzott, hogy a lélekzetvétel is illattal telítődött meg utána.

Akkor már mind a két vendégnek kevés volt a két-két keze, annyi buksifej tolakodott oda egy kis cirogatásért. Az asszony parancsolni is akart, de az egyik barát fenyegető ujjal ellenkezett.

— Hát nem ilyeneké a mennyek országa? S ha igen: ne vétessen szót ellene.

A házigazda olyan büszkén nézte az esti vidámságot, mintha egy királyi társaságba csöppent volna egyenrangú vendégnek.

— No azt az egyet sohase véltem, hogy csuhában ilyen vidám emberek járnak.

— Tudja gazdám, a vidámság nem a csuhában terem, s nem ott vesz el, hanem az ember lelkiben.

— Mégis. Én eddig máskép hittem.

Észre se vették s már éjfélén tulra ereszkedett az idő. Az asszony megvetette a két ágyat a másik szobában s a vendégek is fölálltak.

A gazda átvezette őket, de egy kérdés még mindig feleletért fészkelődött benne.

— Nem gondoltam, hogy a klastromban is élhet vig ember, s hogy a vigasság nem hiba.

Megtiszteltetést érzett még abban is, hogy vendégei előtte dobták csuhájukat a székre, s szégyenkezés nélkül gombolkoztak tovább. Közben az egyik komolyabb arccal feléje vetette a szót.

— Az öröm mindenütt megterem. De mondja csak, gazdám, van-e nagyobb vidámság, mint jó embernek lenni?

Olyan egyszerűen és szépen muzsikált a kérdés egész a lélek mélyéig, hogy a házigazda szinte megtántorodott attól a vágytól, hogy milyen jó volna erre ilyen egyszerűséggel vissza is felelni. És érezte azt is, hogy ez a nap valamit megbolygat a lelkében, új váltókra állítja egész életét s mindent másként mutat, még a sok

bajt is, amivel eddig süketen birkózott magában, s ami most uttá és csillaggá változott benne.

— Csak megmondom, barátaim, — törölgette homlokát — elbeszélgetnék én most ki tudja meddig. Vagy inkább szó nélkül elvónék itt maguk mellett. De tudom: fáradtak, csak feküdjenek le szépen, s ha egyszer közel járnak, hozzák el ennek a napnak a folytatását.

Reggel jól fent sütött a nap, amikor a kiadós alvás után a két barát frissen s nevetve kirestelkedett a békés fénybe. A klastrom kocsija már megrakottan várta is őket a parton, de még inkább a gyerekra az udvaron. Egy szempillantás múlva a kisebbek kétfelől is úgy belecsimpaszkodtak a csuhába, hogy nehéz érzésnek mutatkozott a bucsuzás.

Megreggeliztek s utána mégis csak a révészgazda elé kellett állani az utolsó kérdéssel.

— No jóember, most aztán mivel fizessünk a sok jóért?

A révészgazda leemelte a kalapját és ingeujját végig simította a homlokán.

— Csak a legdrágábbal, barát uraim, a barátforinttal.

— No-no, azért mást is vessünk mellé, már az ugysis megvan s itt marad.

— Ha megvan, akkor más fölösleges, mer nincs drágább mint az Isten áldása.

— Akkor Isten áldásával a viszontlátásig. De érezzék úgy, hogy nem is tudjuk a sok jót megköszönni.

Valamennyien olyan mosolygással bucsuztak, amelyiktől a szem is melegen nedvesül. De utoljára mégis inditania kellett a kocsisnak is.

Már távolacskán voltak, amikor a révészgazda utánuk kiáltott, hogy a saráglyában egy fél zsák hal is van, arra jól vigyázzanak, mert azt a többinek küldi.

— Nézd csak — pillantott hátra, majd társára a hegyesfejű — hát vélted volna ezt tegnap?

Aztán elmosolyodtak mind a ketten a jó időre s úgy bámulták a gyüretlen fényes-kék eget, mintha tetszetős, szép gondolatokat olvastak volna róla.

Berényi János

Pacsér, apáim szép faluja

*Csupa fehér viola van
a kiskertben szagos,
a folyosó hosszú sorján
sok muskátli magos.*

*Hol van már a nagyapámnak
drága gyöngye, imakönyve,
hosszuszáru nagy pipája
mindig a nyakát kínálta*

*Széles völgyben a forgószél
a sok libát hajtja,
furulyázik, terelgeti
a libasort rajta.*

*Belefuj a fehér tollba
jobbra-balra párszor,
emelgeti, méregeti,
ő a libapásztor.*

*A kert alatt sok öreg fa
adja a jó epret,
kisüstön főtt pálinkából
ezidén sok termett.*

*Nehéz tölgyek muzsikálnak
patak felett versenyt,
kisértetik, azt suttogják,
soha el nem hagyják.*

*Falu tornya őrködve néz,
völgyre is, meg dombra,
akinek a lelke eljön,
elrepül a gondja.*

DÉNESNÉ, F. MARGIT

A volt noviszádi szerb nemzeti kormány tagjainak visszaemlékezései

Noviszád, a szerbek büszke Athénje mindig a szerb kisebbségi élet lüktető központja volt. Aminthogy a változott viszonyok között is a vojvodinai szerbség lelkületének legkifejezőbb kisugárzása. Az 1918 őszen bekövetkezett államfordulat izgalmas napjainak leggazdagabb vojvodinai cseményei is Noviszádon zajlottak le. A háborus esztendő megpróbáltatásaitól elgyengült magyarság dermedt letargiában vergődött, amikor a noviszádi szerbség a frontok összeomlásából származó előnyöket sietett a maga javára kihasználni. A szerb kisebbség, mint friss, el nem használt pihent erő jelentkezett, a véres világpódiumon és gyorsan eltakarította a romokat. Mindenfelé bizonytalanság, tétovázás béklyózta a háboruban megviselt erőket, a szerb kisebbség azonban a frontok összeomlása után már tájékozódott. Úgy látta, hogy elérkezett a cselekvés órája, s hogy mint nemzeti kisebbség, megvalósíthatja minden álmát, titkos vágyát s csatlakozhatik a vele egy nyelven beszélő, husából, véréből való szerb nemzettesthez.

Kisebbségi polgár számára a legizgalmasabb olvasmány az, amely visszavetít 1918 őszének, az idő távlatában már-már elmosódó drámai izgalmakban bővelkedő napjaihoz. Miként pusztult el a régi, s miért jött az új világ, azt mondják el a történelmi idők szereplői. Éndemes figyelmesen követni a szerzőket, mert — amint maguk mondják — a noviszádi szerb nemzeti tanács, mint központi bizottság és mint a többi vojvodinai szerb nemzeti tanácsok életre keltője, a legjobban kivette részét abból az előkészítő munkából, amelynek az volt a célja, hogy minél előbb megalkuljon a bácskai, bánáti és baranyai szerbek, bunyevácok és egyéb szlávok nagy nemzeti tanácsa, amely később *kimondotta a csatlakozást Szerbiához*.

Szerbiához, mert a noviszádi nagy nemzeti tanács a többi szláv lakta területektől eltérően nem a szerbek, horvátok, szlovének megalakítandó államához, hanem kimondottan Szerbiához csatlakozott minden feltétel és fenntartás nélkül.

Hogy ment ez végbe, milyen előzmények után, azt tudjuk meg a »Szpomenica Oszlobodjenja Vojvodjine 1918« című könyvből, amelyben a nemzeti tanács vezetői örökítették meg a lázas napok történelmét.

Őszintén elmondják, hogy *már a balkáni háboru alatt a vojvodinai szerbek élénkebbek, mozgalmasabbak lettek, mint azelőtt*. A szerb hadsereg kumanovói, s szkoplyei átütő erejű sikerei, amelyekkel megpecsételte a szétvert török hadsereg sorsát, szinte leirhatatlan lelkesedéssel találkoztak a vojvodinai szerb lakosság körében. *Szerbia megnagyobbodásának a kívánsága jelentkezett az akkori szerb kisebbség álmaiban* — írja Bánkyty Szvetisláv — az a remény, hogy hamarosan *a szerb és a többi*

szlávlakta területeket is egy államban egyesíthetik. Ennek az erősödő érzésnek megfelelően kifejezést is adott a noviszádi Zásztava és Branik. Elég átlapozni a régi újságpéldányokat, hogy a szerbség akkori gondolkozásáról és érzéseiről megfelelő képet nyerhessünk. — Nem szabad figyelmen kívül hagyni — figyelmeztet a cikkíró — azt sem, hogy a szerb kisebbség minden érzését és gondolatát a sajtóban nyíltan nem lehetett kifejtteni. Amikor 1914 Vidovdán napján bekövetkezett a szarajevói merénylet, a vojvodinai szerbek tisztában voltak azzal, hogy az osztrák-magyar monarchia és Szerbia között kezdődő háborúban nekik kell a legtöbbet elviselniük. Hogy milyen érzéssel indultak a vojvodinai szerbek a háborúba, kitűnik a következő kiragadott mondatokból:

»A vojvodinai szerbek szívesen áldozták fel életüket, csakhogy Szerbia független és szabad maradjon és megőrizhesse területi szerzeményeit. Azok a szerbek, akik kénytelenek voltak az osztrák-magyar hadseregben fegyvert ragadni, sirtak térdalmukban«.

A vojvodinai szerbek — akár városokban, akár falvakban laktak — gondolatban és érzésben egyek voltak Szerbiával. *A Szerbia iránt megnyilvánuló szeretetet a szerbek egymás között nyíltan, lételem nélkül éreztették beszélgetéseikben, s egymás biztalásaiban egyaránt.*

Bányity Szvetiszláv olyan nagy jelentőséget tulajdonít a vojvodinai szerbek háboru alatti passzív viselkedésének, hogy szerinte külön fejezetben kellene feldolgozni az utókor okulására és tájékoztatására.

A vojvodinai szerbség kitartásra biztató lelki vára, segítséget nyújtó szellemi központja, irányítója mindig Noviszád volt. A visszaemlékezésekben csaknem minden szerb közéleti férfi megemlíti, hogy a háboru kitörésekor, a katonai körök figyelmének központjában különösen a noviszádi szerbek állottak. Amikor a végzetes szarajevói revolverlövéses eldördültek, a Zásztava, a Branik s a Szrpsztvo, önként beszüntették további megjelenésüket, mert *»nem irhattak meggyőződésük szerint és mert nem akarták publikálni a Szerbia ellen emelt szörnyű vádakat«.* Amikor a Szerbség egy része hadszíntér lett, a katonai hatóságok az exponált, nagy-szerb érzelmeikről közismert szerbek internálását követelték. Az első internáltak között volt Tómity Jása, a szerb kisebbségi mozgalom akkori vezére, azonkívül a ma is szereplő közéleti személyiségek közül: dr. Boskovity Duda képviselő, Sztájtay Vászta, a szuboticei gimnázium nyugalmazott igazgatója, dr. Milutinovity Nikola, a Szrpszka Matica főtitkára, Klicin Dimitrije, a bácskai tartomány volt elnöke és mások, bár Matkovics Béla noviszádi főispán mindent elkövetett, hogy az internálásokat megakadályozza. A főispán megkérte a szerbség vezetőit, hogy legyenek lojálisak, nehogy a katonaság részéről közbelépésre adjanak alkalmat. *»Mi tudtuk: ez a lét vagy a nemlét kérdése«* — magyarázza a szerbség háboru alatti viselkedését a visszaemlékezés. A Szerbia ellen meginduló offenzíva előtt a hadvezetőség harminchét tuszt kért, de a noviszádi polgári hatóságok közbelépésére — ezt Bányity nyíltan elismeri — a katonai hatóságok csak részben tudták tervüket végrehajtani. A szerző utal arra, hogy különösen gróf Tisza István, Magyarország akkori miniszterelnöke szállott szembe a hadvezetőséggel, lemondással fenyegetőzve és erőlyes közbelépésére a 38 szerb közül tizennyolcat szabadlábra helyeztek, a másikat tizennyolcat internálták. Az internáltakat hajón vitték el Noviszádról.

A noviszádi szerbek néma hallgatással nagy számban kísérték őket a hajóállomásig. Amikor a hajó elindult, az egyik internált szerb így kiáltott fel:

— *Isten veled Ujvidék — a viszontlátásra Noviszád.*

Később, amikor a déli fronton a hadműveletek kedvezően alakultak ki a monarchiára nézve, az internáltakat egyenként szabadlábra helyezték. Már szeptemberben odahaza voltak.

Tátity Pávle volt nyomdász, aki sokáig a szocialista pártban kereste a szerb kisebbség boldogulását, a szerb nemzetiségű osztrák-magyar katonaszökevények háború alatti bujdosásának számos epizódját örököltette meg. Szerinte az osztrák-magyar monarchia összeomlását, tökéletes katonai szervezetsége ellenére is, a belső bomlás siettette. A marsbattailonok létszáma mire a frontra értek, a felére leolvadt. *A katonák látási zavarokat előidéző különböző gyógyszereket fecskendeztek szemükbe, kifurták fülsüket, de akadtak olyanok is, akik petróleumot öntöttek orrlyukukba, mely sebeket ejtettek a testükön, csak hogy ne kerüljenek a frontra.* Tátity azt állítja, hogy maga is látott igen sok ilyen megcsonkított szerb nemzetiségű osztrák-magyar katonát. Ugyanakkor tömegesen hagyták ott csapattesteiket, teljes hadi felszereléssel az elégedetlenek és szállásokon, erdőkben rejtőztek el. Ezeket nevezte el a kiapadhatatlan néphumor »lógósok«-nak. Délbácskában a szerbség a katonaszökevényeket a »zöld káder« katonáinak nevezte. A szerb nemzetiségű katonaszökevények között a legismertebb volt *Miroslavlevity Bránko szrbobráni iparos, aki »egyesen fantasztikus trükkökkel játszott a ki a hadvezetőséget«, míg végül 1918-ban elfogták és Budapesten kivégezték.*

A szalonikli front áttörése után a megközelíthetetlen erdők s hegyrengetegek e bujdosój »legmegbízhatóbb gárdistái« voltak a szerb nemzeti tanácsoknak. A noviszádi szerb katonaszökevények 1918-ban önálló lovas-csapatot szerveztek és a szerb nemzeti tanács szolgálatában állottak.

Azok a szerbek, akik nem tudták a frontról haza szökni és az erdőkben, földalatti barlangokban elrejtőzni, *igyekeztek megadni magukat az antant csapatoknak.* Az orosz fogságba került szerb nemzetiségű osztrák-magyar katonák önként jelentkeztek és kérték, hogy küldjék őket a szalonikli frontra, hogy a szerb hadsereg megmaradt részével harcoljanak — most már a monarchia ellen. Ezekből az önkéntesekből lettek a »dobrovolyácok«, akikről az új állam megalakulása után annyi szó esett. *A vojvodinai dobrovolyácok számát tízezerre becsülik,* míg a monarchia területéről való délszláv katonák száma már a háború első éveiben ötvenkétezer volt. Később már önálló délszláv divízió harcolt Szalonikiben. Az osztrák-magyar hadsereg egykori szerb nemzetiségű katonáin kívül sok amerikai szerb nemzetiségű polgár jelentkezett katonának és ment a szalonikli frontra. A dobrovolyác csapatok a dobрудzsai harcokban szenvedték a legnagyobb veszteséget, ahol nyolcezer halottjuk volt.

A világháborúban Szerbia oldalán küzdő dobrovolyácokat azzal jutalmazták, hogy a nagybirtokosoktól elvett földeket köztük osztották szét. A földeket azóta nevükre írták s azokkal szabadon rendelkeznek.

A világháború idején a ma is passzív Bosznia-Hercegovina szegény vidékét élelmiszerhiány sújtotta. Zágrebben és a Vojvodinában megmozdult

a szerbség és megszervezte az éhező gyermekek elhelyezését. Hadzsi Koszta dr. és Pavlasz Ignát dr. noviszádi ügyvédek állottak a vojvodinai akció élén. *A háború miatti elcsendesedett szerb kisebbség ekkor adott először magáról életfeltét; a szegény gyermekek elhelyezése volt első jelentősebb megmozdulása a szerbségnek.* Szívós kitartással és szorgalommal szervezték meg a segélyakciót, a legeldugottabb szerb faluba is jutott a rosszul táplált, beteg boszniai-hercegovinai gyermekekből. Ahová nem lehetett gyermekeket elhelyezni, onnan jelentős természetbeni adományok érkeztek. *Huszonnégyezer gyermeket mentett meg a vojvodinai szerbség lajsszeretete és áldozatkészsége a háború tombolása közepette a lenyegző éhhaláltól.*

A szegény gyermekeket elhelyező bizottság volt egyébként a szerbek egyetlen intézményes szerve a háború végén. A bizottságban eleinte kizárólag a gyerekek elhelyezésének a kérdésével foglalkoztak, később már szabadabban beszéltek és megvitatták a háborús helyzetet is. Amikor a frontok megmozdultak, Vility Györgye azt indítványozta, hogy szervezzék meg a noviszádi szerbséget, hogy a bekövetkező események ne érjék váratlanul. A bizottságnak eleinte hét, később huszonnégy tagja volt, s Tótmity Jása volt az irányítója. Az 1918 október 27-iki ülésen már nem a szegény gyermekek sorsáról volt szó. Sokkal többről!

— Szuboticán — jelentette be emelt hangon Tótmity — titkos megbeszélést tartottak Bácska, Bánát, Baranya ismertebb szláv vezetői, és elhatározták, hogy Noviszádon megalakítják a szerb nemzeti tanácsot, mint Délmagyarország központi irányító szervét, hogy a hatalmat idejében átvehesse.

A legközelebbi ülésekre már vidékiek is érkeztek, és azokon határozták el a szerb polgárőrség megszervezését. A szegény boszniai gyermekeket elhelyező, humanus munkát kifejtő bizottság így lett az összehozólaskor a szerbség egyik igen fontos szerve. Amint az események jelentősége fokozódott, úgy szélesedett a bizottság munkája. November 3-ikán a nyilvánosság elé lépett, és készült a hatalom átvételére.

Az ülésteremben pedig szerb uriaszonyok és lányok már varrták a háromszínű szerb nemzeti zászlót ..

A szerb nemzeti tanács megalakításán a legtöbbet Tótmity Jása fáradozott, aki elkészítette a Vojvodina népéhez intézendő kiáltványt, amelynek kezdő sorai így szóltak:

— A háború fergetége szétrombolta az emberi átkot, azt az embertelen felfogást, hogy az erősebb a gyengébb felett uralkodhat. A sok kiöntött embervér hullámain felemelkedett az új jelszó: Minden népnek joga van a saját sorsával rendelkezni. Ez a felfogás igazságos és emberi, de ebből le kell vonni mindazt, amire az emberiség békéjének szüksége van, hogy az elnyomottak megelégedettek legyenek s újabb nyugtalanságot és összeütközést elő ne idézhessenek.

Más szóval a szerb nemzeti tanács a népek egyenjoguságát követelte, helyesebben a szerb nép szabad önrendelkezési jogát a wilsoni pontok alapján. A kiáltvány többi része azt állítja, hogy a »magyarországi szerbek valamennyi nép között a legborzalmasabb helyzetben voltak« s ezért kijelentik, hogy a budapesti parlament szerb nemzetiségű képviselőinek nincsen többé joguk a szerb nép nevében beszélni. A szerb nemzeti tanács

a kezébe vette a szerb nép sorsának irányítását, de *még nem mondták ki az elszakadást Magyarországtól*. Még tartott a balkáni frontról hazatérő német, magyar csapatok visszavonulása Bácskán keresztül, de a noviszádi szerbek már elhatározták, hogy Szrpszki Liszt címen lapot indítanak és a Matica Szrpszka főtéri házában homlokzatára felteszik a »szerb nemzeti tanács« feliratot. Aznap Noviszád szerb városrészében, a Szalajkában, nagygyűlést tartottak, amelyen Tómy Jása többek közt ezeket mondotta:

— *Mindannyiunk érdeke, hogy a rendet fenntartsuk. Legtöbb feladatunknak tekintjük, hogy a szerblakta városrészekben biztosítsuk a rendet, és hogy segítségére legyünk nem szerb polgártársainknak is a rend fenntartásában.*

Ötszáz szerb ifju nyomban bejelentette, hogy a polgárőrség rendelkezésére áll. A városháza elé vonultak, hogy átvegyék a fegyvereket és letegyék az esküt a szerb nemzeti tanács kezébe. A városban ekkor már fejtelenség uralkodott, a polgári hatóságok fűhöz-fához kapkodtak, miközben szakadatlanul tartott a katonák hazaözönlése.

Elsőnek a bácskai szlovákok jelentették be csatlakozásukat a szerb nemzeti tanácshoz. Ugyanekkor kiküldöttek mentek Szuboticára és a Bánáthba, hogy a Vojvodina többi szlávjait is csatlakozásra bírják. A szerb nemzeti tanács első ténykedése volt, hogy felszólította a budapesti parlament szerb tagjait, hogy mondjanak le mandátumukról, mire »*egyések csendben félrevonultak*«. November elején már szállingóztak hazafelé Magyarország különböző vidékeiről a volt szerb hadifoglyok, akiket a nemzeti tanács tagjai fogadtak és üdvözöltek. Az események ekkor már vilámgyorsan követték egymást. Noviszád érintésével vagy *hatezer szerb hadifogoly tért vissza Szerbiába*. A szerb nemzeti tanács november elején felszólítást kapott Budapestről, hogy tegye le a hűségesküt a Károlyi-kormányra. Ekkor már a rend teljesen félbomlott és a szerbség úgy érezte, hogy ura a helyzetnek. *A noviszádi szerb nemzeti tanács nemcsak hogy megtagadta a hűségeskü letételét, hanem felszólította a vidéki szerb nemzeti tanácsokat is, hogy kizárólag a noviszádi központtól fogadjanak el utasítást*. A teljes összeomlást már nem lehetett feltartóztatni. A szerb nemzeti tanács összehívta a vojvodinai szláv nemzeti tanácsok kiküldöttein. Közben háromszáz volt szerb hadifogoly egy tiszt vezetésével katonai rendőrséget létesített Noviszádon, úgyhogy a nemzeti tanács megbízható fegyveres alakulattal rendelkezett. A vidéken a csöcselék fosztogatótt, *Noviszádon pedig a szerb katonai rendőrség parancsnoka tárgyalt Kövess tábornokkal és a német csapatok parancsnokával a csapatok zavartalan visszavonulás érdekében*. A németek átadták a Beográdból hozott hadianyagot, élelmiszert és csapataik megkönnyebbülten vonultak tovább. Amikor az utolsóak is elvonultak, a szerb nemzeti tanács falragaszokon tudatta Noviszád és környékének lakosságával, hogy »*az idegen hadsereg katonái részéről a délvidéki szerbséget már nem fenyegeti semmiféle veszély*«. A szerb nemzeti tanácshoz tartozó katonai és polgári alakulatok pedig kimentek a környékre, hogy a forradalmi csöcseléket megfékezzék.

November 8-ikán, az éjszakai órákban, összehívták a szerb nemzeti tanács történelmi nevezetességi ülését, hogy a jelzett szerb csapatok ünnepélyes fogadtatásáról gondoskodjanak. Az ülésen részt vett a város

réséről Payerle Nándor főkapitány, Ribiczei Kálmán tanácsnok és Wachtl János rendőrtisztviselő. Az ülésen megbeszélték a fogadtatás részleteit, egyben megbízottat küldtek ki a városi tanácshoz. Pavlovics Boskó hadnagy, a szerb hadifoglyokból létesült katonai rendőrség parancsnoka látva a polgári hatóságok idegességét, *bejelentette az ülésen, hogy Petár király nevében átveszi Noviszádnak a katonai hatalmat.*

A Szaloniki felől érkező szerb csapatokat négyszáz főnyi lovas bandérium várta Petrovaradinban. A szerb csapatok előőrsei a szerb himnusz éneklése és Szerbia éltetése közepette vonultak be Noviszádra. *A hídon hatalmas szerb zászlót adtak át a szerb csapatok parancsnokának,* aki egyenesen a szerb nemzeti tanács ülésére sietett, amelyen nyomban elhatározták, hogy *átveszik a magyaroktól a közigazgatást.* A város magyar vezetőségét megbízhatatlannak találták és felfüggesztették. Profuma Béla polgármester helyébe Zsivojinovity Jovánt nevezték ki és ezzel egy időben felváltották az összes tanácsnokokat és rendőrkapitányokat. A szerbek a hadsereg támogatásával mindenütt ellenállás nélkül vették át a hatalmat és hozzáfogtak a berendezkedéshez.

A szerb, bunyevác és a többi szláv nemzeti tanácsok november 25-ikére ugynevezett népparlamentet hívtak össze. A november 4-iki ülésen dr. Pavlasz Ignjat, Tómitý Jása és Sztájity Vása beszámoltak beográdi utjukról s a szerb kormány tagjaival folytatott tárgyalásaikról. Az ut eredményeképpen a szerb nemzeti tanács fokozta munkáját, elrendelte, hogy *a noviszádi városházán haladéktalanul vezessék be a szerb nyelvet, azzal a függeléssel, hogy a »nem szerbek szabadon érintkezhetnek a magisztrátuson anyanyelvükön«.* Megvitatták a magyar köztársasági kormánynak azt a felhívást is, hogy a noviszádi törvényszék területén működő ügyvédek tegyék le az esküt a köztársasági kormánynak. A szerb nemzeti tanács ezt ellenezte, mert arra az álláspontra helyezkedett, hogy Délmagyarország elszakadása bekövetkezett, és ezért utasította a bíróságot, hogy a budapesti rendelkezést ne hajtsák végre. Az indokolás szerint *»a volt szerb Vojvodina már nem tartozik Magyarországhoz, a magyar köztársasági kormány már nem avatkozhatik bele a Vojvodina ügyeibe«.* Néhány nap múlva a Karagyorgyevity-dinasztia védszentünnepélyén a noviszádi pravoszláv templomban hálaadó istentiszteletet tartottak, s ez alkalommal hódoló táviratot küldtek Petár királynak, hangsúlyozva, hogy *a noviszádi szerbek örülnek, hogy alattvalóinak nevezhették magukat«.* A következő héten feloszlatták a noviszádi képviselőtestületet és a hatalom lassan a szerbség kezébe került. Az egész közigazgatás átvételére azonban csak 1919 február 25-ikén került a sor, amikor Zsivojinovity polgármester közölte a magyar vezető tisztviselőkkel, hogy felváltották őket, fizetésüket azonban folyósítják. Noviszádon akkor szerb nyelvű napilap nem volt és Zsivojinovity polgármester az *Ujvidéki Hirlapban szerb nyelvű vezércikkben üdvözölte a Noviszádra bevonuló szerb csapatokat.* Az új képviselőtestület ötven főből állott s ebből *husz volt kisebbségi: magyar, német és zsidó.* A szerb nemzetitanács szükségét érezte szerb lap megindításának, erre azonban sok pénz kellett. A szükséges összeget gyűjtés útján teremtették elő. Dungyverszki Gedeon dr. huszezer koronát adott, s ezzel lehetővé tette a szerb lap megjelenését. A szerb nemzeti tanács szintén gyűjtött, hogy a hazatérő szerb hadifoglyokat élelmezhesse s a nemzetőrség

tagjainak a fizetését folyósíthassa. Az első tündök közé tartozott, hogy az összegyűjtött pénzből a szerb színház tagjait kifizethessék. Az új városi tanács pedig felszólította Noviszád város lakosságát, hogy kezdje meg újból az adófizetést, mert a város pénztára kiürült.

A noviszádi nagy nemzetgyűlés — amelynek tagjait a vidéki szláv nemzeti tanácsok képviselői felhatalmazással látták el — november 25-ikén és február 27-ikén tartott ülést. A feljegyzések szerint **221 község képviseltette magát 757 kiküldöttel**. Ebből 578 szerb, 34 bunyevác, 62 szlovák, 21 kisorosz, 3 sokác, 2 horvát, 6 német és egy magyar nemzetiségű volt. A delegátusok között hét nő volt, öten Szuboticáról érkeztek. Már a november 25-iki ülésen Tómy Jása azt az indítványát terjesztette elő, hogy *Vojvodina csatlakozzék Szerbiához*. Ezt megelőzően Beográdban folytak tárgyalások, s a szerb kormánnyal egyetértésben történt a határozat. A vojvodinai szerbség nem a később alakított szerb-horvát-szlovén királysághoz csatlakozott, ami Tómy Jása következő kijelentéséből is kiderül:

— *Szerbiához akarunk csatlakozni, s kérdezzük, hogy vajjon jól cselekszünk-e. Ha szívünket kérdezzük, azt a választ kapjuk, hogy a szív kívánsága szerint cselekszünk. Ha agyunkat kérdezzük, ugyanezt a választ kapjuk.*

Ezután felolvasta a négy pontból álló határozati javaslatot, amelyben kéri, a *»testvér Szerbiát, hogy a béketárgyalásokon képviselje a Vojvodina szláv érdekeit. A Vojvodina csatlakozik Szerbiához, amely eddigi munkájában és fejlődésében biztatta, és ígéri, hogy szabadságot, egyenlőséget és fejlődést biztosítanak minden irányban nemcsak a szláv, de a velük együtt élő nem szláv népeknek is«*. A rezolúció annak a reményének ad nyomatékosan kifejezést, hogy a szerb kormány remélhetőleg a zágrebi nemzeti tanáccsal mindent el fog követni az egységes szerb, horvát, szlovén nemzeti állam megalakítására. Ezen az ülésen élénk vita fejlődött a körül, hogy a zágrebi nemzeti tanáccsal együttműködve mondják-e ki a csatlakozást, vagy pedig Vojvodina függetlenül a többi országrészekről csatlakozzék Szerbiához. A radikálpárti politikusok álláspontja győzött, mert Szerbiához csatlakoztak. A bizottság demokratapárti tagjai ezért elhagyták az ülést, és nem vettek részt többet a bizottság munkájában, arra való hivatkozással, hogy a döntés nem volt szabályszerű. A nemzeti tanács, amelyben a radikálisok nagy többségben voltak, egyben úgy határozott, hogy *Tómy Jását és Rájtó Bláskót küldik ki a szerb kormány mellé vojvodinai megbízottaknak, míg a zágrebi nemzeti tanácshoz Sztajity Vászta és dr. Manojlovity Jócó bizottsági tagokat küldték ki*. Ezen az ülésen Rájtó Bláskó történelmi nevezetességű beszédet mondott, amelyben főleg a bunyevácok háboru előtti helyzetével foglalkozott.

Az ugynevezett vojvodinai szerb nemzetgyűlés figyelembe vette azt is, hogy Bácska, Bánát, Baranyában jelentős számú magyar és német nyelvű lakosság is él és Tómy Jása rájuk gondolva a következő ünnepélyes nyilatkozatot tette:

»*A határaink közé kerülő nem szerb és nem szláv népeknek biztosítjuk minden jogukat, amellyel megőrizhetik kisebbségi jellegüket és fejlesztetik nemzeti sajátosságait.*«

A demarkációs vonalon túl levő szlávokra is gondoltak, s miután akkor még a békeszerződés nem volt aláírva, azt kívánták, hogy amennyiben Magyarországon még szerb vagy bunyevác nemzetiségű polgárok maradnak, úgy azok részére a magyar kormány adja meg mindazokat a jogokat, amelyeket Beográd fog nyújtani kisebbségeinek. A Magyarországtól való elszakadást kimondó rezolúció a következő szavakkal kezdődik:

— *Bánát, Bácska és Baranyának a balkáni antant-hadsereg által megszállott határvonalig élő népe a november 25-ikén megtartott népgyűlésen az önrendelkezés némes elve alapján egy államjogi, mint politikai és gazdasági tekintetben elszakad Magyarországtól...*

Megalakult a szűkebb bizottság is, amely a Beográdtól nyert felhatalmazás alapján kormányzati intézkedéseket foganatosított. A magyar tisztviselőket leváltották, helyükre szlávokat neveztek ki és ugyancsak kicserélték a képviselőtestületeket is. A noviszádi »kormány« egyik ülésén parázs vita volt a felől is, hogy *kié legyen Bánát és a bajai háromszög*. Klicin Mita Jugoszláviának követelte Bánátot, a bunyevácok pedig a bajai háromszöget szerették volna megszerezni, és ebben az értelemben felterjesztéssel fordultak a beográdi kormányhoz és a béketárgyalások elnökségéhez. Külön delegációt is küldtek Párisba, de — amint ismeretes — eredményt nem értek el. *A nagygyűlés és a kormány fontosabb határozatait a kisebbségek nyelveire is lefordították és falragaszokon tudatták a néppel.*

A november 27-iki ülésen Tómić és Rájity delegátusok általános megelégedésre közölték, hogy Beográdban a legmagasabb politikai és katonai fórumok örömmel fogadták a noviszádi nagygyűlés határozatát, amely a Szerbiához való csatlakozásról szólott.

Az ugynevezett noviszádi *nemzeti tanács, illetve kormány elnöke* dr. Lašosević Jócó volt, a belügyeket dr. Pavlasz Ignjat, az igazságügyet Roth Augusztin dr., a pénzügyeket Manojlovity Vladisláv dr., a közlekedésügyet Szlavnyity Szteván, a közigazgatási ügyeket Klicin Mita, a népi-élelmészeti ügyeket Popovity Koszta dr., a szociális reformok ügyét Tusánovity Dusán, a közegészségügyeket Markovity Láva dr., a honvédelem ügyeit Popov Dusán látták el miniszteri minőségben. Mint a visszaemlékezésekből megállapítható, a noviszádi kormány beográdi ösztönzésre teljhatalommal intézte jó ideig Vojvodina ügyeit, s mire a hatalmat átadta a központi kormánynak, a *helyi közigazgatás nagyobb része már szláv kezében volt*. A demokrata párti politikusok ekkor már nem dolgoztak a bizottságokban, arra való hivatkozással, hogy a radikálisok minden hatalmat maguknak akarnak megkaparintani.

Sztájity Vászta, történetíró, a vojvodinai szerbek érzéseiről emlékezik meg. Elmondja, hogy *már 1916-ban a Gentben székelő szláv komité erőteljes megmozdulást, demonstrációt követelt Vojvodinában*. Sztájity, aki internálva volt, 1918 októberében értesült a korfui paktumról, amely kimondotta, hogy a szerbek, horvátok, szlovének a létesítendő délszláv államban egyesülnek. Ugyanebben a hónapban Pribicević Szvetozár, aki a budapesti parlament tagja volt, pénzt és üzenetet küldött Sztájitynak, hogy elősegítse a szökését. Sztájity előbb Bécsbe, majd Zágrebba ment s mikor Horvátországon keresztül Bácskába tartott, mindenütt csak ezt az egy szót hallotta: *Jugoszlávia*. Pribicević Szvetozár ajánlotta Sztá-

jity utján a vojvodinai szerbségnek, hogy közvetlen Beográddal kezdjenek tárgyalásokat. A noviszádi szerb nemzeti tanácsban hosszabb vitára adott alkalmat az a kérdés, hogy Vojvodina Zágrebon keresztül vagy közvetlenül tárgyaljon-e Beográddal a csatlakozásról. Végül is — mint már említettük — Noviszád kimondotta a Szerbiával való feltétel nélküli csatlakozást, amely álláspontot Tomity Jása képviselte a radikálispartí vezetőikkel.

A hivatalos szerbiai köröknek egyébként az volt a kívánságuk, hogy Vojvodina, függetlenül Horvátországtól, mondja ki a csatlakozást Szabiához.

Sztájity 1918 végén, amikor már Noviszádon volt, sürgős üzenetet kapott Zágrebből, hogy utazzék oda, hogy a Beográdba küldendő deputációról tanácskozzanak. Zágrebben ekkor már a szerbek, horvátok, szlovének egyesülése mellett döntöttek. Sztájity a zágrebi üzenetet előterjesztette a nemzeti tanács ülésén, de az Tomity javaslatát fogadta el, és függetlenül a többi országrészekről, csatlakozott Szerbiához.

A noviszádi szerb nemzeti tanács kormányának ténykedéséről néhány történelmi értékű jegyzőkönyv maradt vissza.

A kormány első ténykedése az volt, hogy dr. Vojnity Tunity Sztipán szuboticaí ügyvédet (1918 november 23-án) baranyai főispánnak nevezte ki. Ezzel egyidejűleg kinevezte az új polgármestereket is. Szubotica első polgármestere a szerb hadsereg bevonulása után dr. Matijevics Sztipán ügyvéd volt. A nemzeti kormány felhívására követelték először a helyi nemzeti tanácsok, hogy a magyar tisztviselők tegyék le az esküt. A bírákra ez a rendelkezés nem terjedt ki.

Az egyik ülés jegyzőkönyve arról tanuskodik, hogy *az új délszláv állam részére kérte a békekonferenciától a noviszádi nemzeti tanács az Orsova, Arad, Szeged, Baja, Pécs-Bars vonalat, arra való hivatkozással, hogy ezeken a területeken is élnek szlávok, és »a szerb királyság állama, amelyben az agrárkérdés demokratikus megoldást nyer, a legjobb garancia arra, hogy ezeken az országrészekben élő népek megszabaduljanak a privilégizált osztályok uralmától és a demokratikus szabadságban új életet kezdjenek.«* Bánátról a románok sem akartak lemondani, és a december elsejéi gyulafehérvári nagygyűlés a románok részére követelte az egész Bánátot. A Duna—Maros—Tisza folyók közötti területeket kívánták, amelyet akkor a szerb hadsereg tartott megszállva. A noviszádi nemzeti tanács-kormány a legnagyobb megdöbbenéssel értesült a román követelésről, és hatalmas elaborátumot készített a békekonferencia részére, amelyben kimutatta, hogy *»Bánát a szerb Vojvodina kiegészítő része, s ha népszavazásra kerülne sor, a magyar és német kisebbségek is kétségtelenül Jugoszláviára s nem Romániára szavaznának.«*

A szerb kormány, valamint a vojvodinai szerb küldöttségek gyakori tiltakozásának, valamint a Párisba küldött bunyevác delegáció közbejárásnak részben sikere volt. A bajai háromszöget nem kapták ugyan meg, de Bánát Jugoszláviához került, Temesvár környékét azonban át kellett adni a románoknak.

A noviszádi kormány harminckét ülést tartott. Az egyik ülésén tárgyalták a szentendrei szerbeknek azt a kívánságát, hogy segítsék elő letelepülésüket Vojvodinában. A minisztentanács utasította az agrárreformminisztert, hogy megfelelő földet bocsásson a szentendrei szerbek rendelkezésére.

Az 1918 december 16-iki ülésen felolvasták a magyar köztársasági kormánynak azt az átiratát, amelyben erőlyesen tiltakozott az ellen, hogy esküt követelnek a magyar tisztviselőktől. A noviszádi kormány elutasította a budapesti kormánynak azt a meghívását, hogy ebben az ügyben közvetlen tárgyalásokat kezdjenek, egyben »felhívta a szerb hadseregparancsnokságot, hogy utleveleket csak olyan embereknek adjon, akikről feltételezhető, hogy nem fognak Bácska, Bánát, Baranya Szerbiához való csatlóása ellen dolgozni.«

Ugyancsak a nemzeti tanács kormánya rendelte el a szekvesztert a Frigyes főherceg bélyei birtokára, amely az állam tulajdonába ment át. 1919 február 27-ikén — két héttel az ideiglenes kormány likvidálása előtt — felváltották a noviszádi magyar bírakat, mert nem tették le az esküt s fiatal szerb ügyvédek neveztek ki helyükre.

A közelmúltban elhalt Gavrilá Emil dr. petrovgrádi ügyvéd visszaemlékezései zárják le az élénk, friss színekkel írott, történelmi remiszenciák sorozatát. Gavrilá, aki a háboru előtti szerb kisebbségi mozgalom egyik sokat szereplő vezetője volt, 1918 őszének eseményeit az úgynevezett »népjogok érvényesülésének« figyelembevételével magyarázza. Megírja, hogy miután arra a következtetésre jutott, hogy »minden háboru és viszály előidézője a kisebbségi népek elégedetlensége, azt hiszi, hogy a háboru után keletkezett vagy kibővített államokban figyelembe fogják venni ezt a kérdést, hogy a jövő háborujából legálább ezeket az okokat kiküszöböljék.« Gavrilá ezért a noviszádi nagygyűlés elé kisebbségvédelmi határozati javaslatot terjesztett, amelyért »nem sok ember lelkesedett, mert akkor a kérdéssel a békekonferencia még nem foglalkozott, s Tomity Jása volt az első, aki a jövőbe látva, átértette a javaslat jelentőségét«. A békeszerződésekbe belekerült a kisebbségvédelmi klauzula, a noviszádi nagygyűlés azonban 1918 november 25-ikén elfogadott határozati javaslat 4. szakaszában ekként gondolt a kisebbségekre:

»A nem szerb és nem szláv népeknek, amelyek az ország határa között maradnak, mindazokat a jogokat biztosítjuk, amelyeket megkivánnak, hogy mint kisebbségek megőrizhessék és fejleszthessék nemzeti sajátosságukat.«

Még egy futó pillantást vet Gavrilá a kisebbségi kérdés fejlődésére s a háboru utáni tüneteket mérlegelve arra a következtetésre jut, hogy *a kisebbségvédelmi szerződést ki kell terjeszteni valamennyi államra, a kölcsönösség elvének szigorú alkalmazásával.*

Már husz esztendeje ennek. A kettős évtized küszöbén a mult kötelez arra, hogy fellapozzuk az emlékezések könyvét.

LEVÉL PÁRISBA A BEGA PARTJÁRÓL

Kicsi Madeleine, —

tizenkét éve már, hogy először csicseregteél bele az életembe. Emlékszel, kicsi Madeleine?... Én egy padon ültem, sok vastag könyv hevert mellettem és tanultam. Te arra jöttél, mellém ültél és lóbálni kezdted a lábad. Addig lóbáltad, míg lefogtam őket, mert nagyon idegesített és rossz franciasággal mondtam: ha már lóbálni akarod, lóbáljuk együtt. Belém karoltál, — és a karod öt éven át fonódott azután az enyémbe. Emlékszel, kicsi Madeleine mennyit meséltem Neked ezalatt a mi suta bánáti magyarságunkról?... hogy a Parc de Monceauxban mennyit küszködöttünk néha együtt, s hogy néha könnyes volt tőle a szemem, mert nem tudtam Neked a mi Adynkat megmutatni a Te nyelveden... A sok kicsi sipító francia bébi nyargalászott körülöttünk és az ősi fák körül és én szenvedtem, mert nem tudtam eléggé világosan elmesélni, hogy milyen más itt az élet, mint Nálatok, s hogy miért szeretjük mi olyan nagyon ezt a mi lapos, fekete földünket, — kicsi Madeleine, — emlékszel-e?

Emlékszel-e, hogy nem tudtad megérteni, hogy hogy lehet elvágyni Párisból a sáros-zsíros televénybe?

Az Opera körül este télen, hányszor jártam, oh hányszor nyargaltam Téged várva, aki végre kitáncoltál a Lafayette-ből, hogy együtt ugrándozzuk végig a nagy Boulevard-okat...

Mondd, kicsi Madeleine, — a fontainebleau-i erdőben bujcskázna-e a magyar fiúk és a francia lányok? Felöltöztetik-e még a versaillesi park szobrait régi überzieherekkel, bevett kemény kalapokkal hahotázó 20—25 esztendőes gyerekek?...

Hét éve hagytalak ott, kicsi Madeleine, (bucsu nélkül, hogy ne hasadjon meg a szívem), hét éve, hogy hazajöttem ide. Akácországba.

Az én hajam nagyon megritkult azóta és meg is szürkült, mint az életem, de Te megmaradtál annak, aki voltál s mindig is annak maradsz, mert én kibabrálok az idővel és nem küldöm el Neked a leveletem, nem akarom tudni, hogy Te sem vagy már tizenkilenc éves, mint akkor...

Hazajöttem ide, Akácországba.

Mert Akácország a mi hazánk, Madeleine.

Nekünk nincs itt magnolia-fánk, csoda-bus erdők, rózsalugasunk, pázsitunk, nincsen nekünk, csak zsíros, fekete földünk, ami dusan termi a kenyeret, és porunk, ami ráül a lelkünkre...

És ákácfaínk vannak.

Az ákácfa furesa idomtalan, csunya szomorú fa. Nincs még

olyan fa a világon, amelyiknek a gyökere oly kiágazóan, oly görcsösen kapaszkodnék bele a földbe, mint az ákác. Néha ki kell vágni a fát, hogy a gyökerei ne ártsanak a tőle elég messze álló házak alapjának. Ugy kapaszkodik a földbe bele, oly görcsösen, szerelmesen, mint — — — az itteni emberek.

Szürke, semmitmondó fa az ákác egész életén keresztül.

De kora tavasszal egyszerre tömve lesz kábitó, fehér virággal. És olyankor megváltozik itt a város, az emberek, az élet. Balzsamosan részegítő, parfümillattal telített lesz a levegő, mosolyosan ugrándozik a napsugár, öreg legények ferdére csapják a kalapjukat és mindenkinek a lelke tele van zengő-bongó rimekkel; bimbók pattannak a szívékből és szép az élet.

Olyankor tavasszal itt mindenki költő lesz. Belopakodik az akácvirág illata a legelzártabb zugba is és mindenki kitárja karjait egy szebb élet felé.

És azután, — alig egy-két hét, — lehullik a virág, elfújja a szél a részegítő illatot és utcaseprő sepri össze a poros, piszkító virághullákat, hogy odavigye, ahova a sors rendelte: a szemétdörbe.

Gyümölcsöt nem terem az ákác, hosszú, élvezhetetlen bogró a termése, nem is veszi észre ősszel senki.

Augusztusban másodvirágzása van majd mindenik ákácának, némelyiknek októberre harmadvirágzása.

De hasznos, tápláló termése nincsen.

Ákácország a mi hazánk, ákácélet a mi életünk, ákácemberek vagyunk mi, itteni, bánáti magyarok.

Emlékszel, kicsi Madeleine, mikor a mi elszigetelt, szerelmes kicsi nyelvünkről beszéltem Neked, hogy milyen szép az, hogy ha a fák levelei lehullanak s Nálatok automne, akkor nálunk ősz van, s ha megszürik a hajunk, az is ősz lesz.

Igy van ez valahogy a mi hazánkkal is: Bánát a mi hazánk és bánát a mi sorsunk.

A lelkünk tele van virággal s a termésünk, az eredményünk... ákácemberek vagyunk.

Igy küzdünk a sorssal, a művészetünkkel, az irodalmunkkal...

Tavasszal a mi fiatalságunktól hangzik sok szép tája a világnak... és májusban porba fekszik már lelkünk sok fehér virága.

Tavasszal nekünk is virág a világ...

És májusban seprik az utcaseprők...

Ákácország ákácemberei, ákácművészet, ákácirodalom...

A mi sorsunk.

Ide vagyunk mi gyökerünkkel nagyon-nagyon kötve, s nem is tudom, szabad-e még ritkuló hajammal messzi üzenni a Fény Városába, Tehozzád, kicsi Madeleine, kicsi Madeleine-em: Ifjúságom...

Bega Tamás

ÖTVENHETEDIK LAP, TIZENKETEDIK BEJEGYZÉS...

1.

A pópáné szálas, magas termete most már elválaszthatatlan lett a fekete ruhától. A szomszédok nem kérdezik, látszik rajta kérdés nélkül is, hogy közel van az, ami elkerülhetetlen. A pópáné se beszél. Hetek óta alig hallani szavát. A paróhia körül árkos, megközelíthetetlen a csend.

Mindenki szerette a pópát. Jó ember volt. Akkor is az lett volna, akkor is a jóság embere lett volna, ha azt nem is mint pap hirdette volna. Nem is a papot szerették benne. Soha se az volt benne, hogy pap. Új reverendába csak akkor öltözött, ha nagynéha valami egyházi méltóság látogatott el az egyházközségbe. Egyszerű volt és természetes. Nem tudott soha se úgy beszélni, hogy szava és tette ne ő maga lett volna. Most, hogy tudták róla, hogy napjai meg vannak számolva, nem azt mondták, hogy meghal a papunk, hanem azt, hogy: ó, ó, itt hagy bennünket a csika Voja.

A pópáné a betegség kezdetén emlegette is ezt férjének:

— Mintha nem is a papjuk lettél volna!

A pap elkeskenyedett, feketeszakállas arcából a nagy kinokon is átütődött a csodálkozás frissésege:

— Nem értelek, Dára... Nem a pap hal meg, hanem én. Hiszen még élek s látod, a helyemen már is van pap...

A fiatal pópa a szomszéd községből járt át. Pontosan, lelkiismeretesen végezte el a papi teendőket. Fiatal hangja meleg üdelséggel csengett, szép volt az éneke és körültekintő minden mozgulata és mégis, az emberek szótlanul ballagtak haza templom után. Az első utcafordulónál meg-megállott két-három ember bizalmasan, bólintottak egymásra...

— Nehéz lesz még egy olyant találni!

Egy kis, elmuló emberkére gondoltak, aki a papjuk volt.

— Nem is érdeklődnek utánad! — fakadt ki még egyszer kétszer a pópáné.

A szegény pópa némán hallgatta a felesége kifakadásait. Nem mondhatta el neki, hogy éppen abban van valami jó, hogy nem szólnak az ő elmúlásáról. De eljött az idő, mikor a pópáné már nem bírta férje kinlódását látni. A pópa a nagy kinok idején maga is küldte: menj, Dára...

Az asszony érezte, hogy éppen most nem volna szabad itthagyni, szegyelte gyengeségét és mardosó fájdalom járta át... de maradni még sem tudott...

2.

Most már csak a feszület maradt vele. Fiatal pap korában kapta. Életének egyetlen emléke ez maradt. Azt nézegeti a kin perceiben és a pillanatnyi, már fokozhatatlan fájások testetlenségében. Sűrűnek ezek a testetlen pillanatok. Már alig van benne a kin életéből. Nagy fekete szemeinek apró kis fénye él még. Kiszáradt, elégett ajkaiban ritkán van még annyi mozdulat, hogy megszólítsa a feszület kinzöttját.

Látja, hogy kint napos idő van. A korán zörgő, a világosságot is megelőző szekerek sokaságából és az azt kísérő nehéz lábdobogásokból tudja, hogy megkezdődtek a mezei munkák. Látia az arcokat és érzi az akarásukat. Mennek vetni, ültetni... mert aratni akarnak.

Ő egy nagyvárosi, nagyon szegény embernek volt a fia. Sovány kenyéren éltek. Igazi életük a remény volt. Az volt mindenkinek, hogy reménykedtek. Ebben a melegítő, kenyeretpótló reménykedésben érett meg a gondolat, hogy ő csak pap lehet.

Neki tulajdonképpen nem is volt határozott célja. Az apja, a szegény foltozó suszter, álmodta meg az ő papságát. Akkor ő még nem értette, hogy a nagyon egyszerű dolgokból nőnek ki az igazi gondolatok. Ma már érti az apját. Szomorú szegénységben elvesztette a valóság minden, magát éltető erejét... az élet fölé álmodta meg a fiát... a rettenetes élet fölé!... Te is... nézett a feszületre... te is, Uram, nagyon szegény voltál...

3.

Vasárnap van. Csend van és harangzugás. Megfeszített figyelemmel kíséri a harangok szavát... első... második... harmadik...

A nap csillog a Feszületen.

— Hálott pap vagyok már, Uram... gondolja.

4.

Az istentisztelet után gyámoltalan topogást hall a parókia előtt és nehéz, paraszti szavak ütődnek fülébe...

A földjei már évek óta alig teremnek... Kenyerük is alig van... az orvos, az orvosság elvitték azt a kicsikét, ami volt... a pepadija már csak árnyék... nem bírja, nem bírhatja egyedül... a virrasztást... A szavak ráfeküsznek a szívére és a lelkére. Róla beszélnek ezek a kemény, mindig földdel birkozó parasztok, akik egy hantért, egy cső kukoricáért ott tudnának... akik a tettet mindig a termésében mérik le... akik a szóban is a termést keresik... s akiknek a termés sohase elég.

Amije lett volna, abból se kapta meg soha az őt illető részét. — hallja a különösre döbbszent szókat... Rosszul mérték neki... meglopták... s ő csak hallgatott...

Hallgatott... most is hallgat... csak a szeme, sugárzik... mint a nap a termésre, amit az ő melege hívott elő.

5.

— Voja... Voja!...

A semmivé lett kis teste szinte elveszik a nagy, faragott ágyban. A dus, fekete haj férfi emléke keretében, valaki, magányos egyedülvalóság érdektelenségével néz a fölője háló arcra.

— Én vagyok, Dára...

A szemével int, hogy emlékszik.

— Cselédet adtak mellém...

A mély fekete szem lecsukódik. Alatta azonban annál nagyobb fényesség nyílik, mint mikor megnyílik a mag. Megnyitottak, most órá rányitottak ezek az emberek...

Emberek...

6.

A kis cseléd még majdnem gyereklány. Sovány, sápadt. De friss és üde. Szorgalmas. Folyton meglát valamit, aminek másként kell lenni. A padló mindig surolt, jószagu. A szőnyegen rajta van a friss levegő végtelen áramlása. Az ablakok tükröző fényesek. Sehöl egy pörszem.

Egyszer, amikor felnézett, látja, amint a kis cseléd figyelmesen puhán törölgeti a feszületet... a fehér törölruhával pontosan követi a test fájdalmas vonalait... rálehel és megfényesíti...

7.

A testét már nem is érzi. Fájdalmai már nincsenek. Csak az öntudata éber. Ahogy a kis cseléd foglalatossá válik körülötte, lassan beléje ivódik annak minden vonása, mozdulata. Annak fiatal érdeklődése az ő halott szomszédságában, mintha megoldaná az alkonyat hüvösét és megérinti az álmatlanság dermedt tekintetét... a sugárzó kis alak, amely anyai nézéssel örködött fölötte, még azt is feledtetni tudta, mikor — ma az orvos már, eddigi szokásaival ellentétben, mintha elfelejtette volna, nem adott utasításokat. Ugy tett, mintha sietne... Ő tudta, hogy e sietség, a már itt levő bizonyosságot sietti el. A leányt azonban kihívta magával. Mikor az később visszajött, a gyászt könnyű volt felismerni a fáradttá lett szemeiben.

Ez a leány több mint cseléd! — gondolta... és elmúlt testében erőt érzett.

8.

A leány a mosdatáshoz készült. Mindennap megmosta alélt homlokát és tehetetlen kezeit.

Ó, az nagyon jó volt. A homlokon a tiszta, jó, hűsítő víz.

Mennyi jószág van az életben, gondolta ilyenkor.

A leányka most is hófehér tisztán hozta a mosdótálat. A fehér porcellán puhán tükrözte a reggeli napot. A nemes anyag tömör

mélységet mutatott. Tudta, alig néhány miliméter az a porcellán fal, amely mégis beláthatatlan mélység titkait fedi föl. Mintha a porcellán mélyén is nap volna... hiszen vissza tudia adni az égi nap magasságát és csillogó sugárzását...

És most ki tudta mondani azt, amit eddig hitt:

A világ halhatatlan...

9.

A napok frissen forogtak körülötte. Bár egyre szűkebb volt a határ. Már nem evett. És a mozdulatok is elmúltak. A kis cseléd egy ütemre végzett mindent. Pontosan úgy, ahogy kezdte. Ő tudott minden eljövő kézmozdulatot, tudta a nézését és mégis: elfogyhatatlanul érezte keze érintésének a melegét.

A mindig egyforma mozdulatnak ez, örök frissesége volt. Ez a ki nem hűlő egyformaság...

A nagy, magas, feketeruhás asszony elmenő messziről nézte őt. Valahol egy távoli pont pislákol a sötét éjszakában. Már nincs beszélni valójuk. Minden bizonyos. Ő meghal. Eltemetik.

A sirja senkinek se fog fájni. Ezen az egy asszonyon kívül.

Aki temeti...

10.

Az élet... Eddig semmit se tudott róla. Még néhány perce van.

A kis cseléd a szokott hangtalansággal lép a szobába. Soha se beszéltek egy szót se. Ez a gyereklány majd néhány garast fog kapni a temetés után. Megkapja a bérét. Bért kap azért, amit itt tett. Bért kap valamiért, ami elmondhatatlan szomorú és már szomatikus elvárhatatlan...

Keres, kutat az emlékezetében. Nem az ő hivei közül való. De a faluban se látta soha. Valami szállási, tanyai leányka. De az is lehet, hogy valahonnan a falu széléről való. Akik soha se kerülnek ruhátlan szegénységükben be a faluba.

Vajon hogyan találtak rá?... És amig erre gondol, máris tudja, hogy ez volt az egyetlen, aki ide eljött. Ez volt mindenek között a legszegényebb... azért bírja el az ő betegségének titkolhatatlanul mázsás terhet.

A kis leány megint elvégzett mindent.

Ez maga jelentkezett... gondolta.

És testvéri szomorúsággal nézett rá.

11.

Még egyszer eljött a reggel. Még egyszer... mert amint feiyitotta a szemét, a leányka szemeiben reggeltelen nap csendjét látta. Egész éjjel virrasztott. Sápadt és megviselt volt az arca. De amint észrevette megnyíló szemeiben az életet, boldog mozdulással rebtent fel.

Ha dermedt arca fölött uralkodott volna, most mosolyogni szeretett volna. Ha még beszélni tudna, megköszönné neki ezt a

mozdulatot. Élete már régóta nem élet. A valóságban ő már meghalt. A templomban más éneklő már Isten dicsőségét. És mindenki tudja, hogy ő már elmúlt. Elmúlt minden, ami ő volt. S új napra ébredése senkinek se jelent már ébredést.

Szép, napos reggel volt. A leányka fürgén feltárta a nagy, folyosóra nyíló, szárnyas ajtókat. A harmatos reggeli levegő a kertekben illatokat lehelve magába, ömlött a nehéz páráktól legyőzött szobába. Messze, túl a virágzó gyümölcsfákon, látszik az ég magas kékje...

De mindez már nagyon is távoli, egészen valószínűtlen valami. Aminthogy a szoba is, megszokott régi butoraival s az azokhoz fűződő meleg emlékekkel, már nyomtalanul elmosódó, széthullott élethamu. Tudta, hogy már elszaladt életéből. S ami még belőle itt van, az kevesebb a reggeli szellőben megremegő levélkénél.

Egyszer úgy érezte, suttogást hall. Fojtott, réveteg szókat, amelyre valaki azt feleli:

Megébredt...

Igen, hiszen ezt a kis cseléd mondja: megébredt... és azután még e szókat: mindig csendes... mindig jó...

De meddig?! — hallja a fájdalmas kiáltást... Meddig?!

Ő pedig érzi, hogy az idő is, elmaradt most mögötte. Érdektelenül és fölötte áll mindennek. Ezt akarta mindig elérni a templomban: a gondolatnak ezt az önzetlen szilárdságát és érzéseinek ezt a lehelletkönnyű igazságát...

Sokáig nézi a feszületet.

S magában azokat a nagy, súlyos szókat emelgeti, próbálgatja, amiket szolgálni akart... Isten, hit, igazság... szeretet...

És úgy tetszik neki, hogy most a feszület Embere nézi őt. Egyre közelebről, már a lehelletét is érzi... de hiszen ez a kis cseléd arca, aki az ő homlokát mossa... a fehér kis törülőruhával pontosan követi a test fájdalmas vonalait... a feszületre rálehel és megfényesíti.

12.

Az egyházközség pénztárkönyvének ötvenhetedik lapján a tizenkettedik bejegyzés: Csuri Eszter, három hónapi bére... az összeg azonban már nem látszik meg...

Kristály István

Megőrzött csipkebokor

*Eljátszott csók, harminc jó ezüstért:
— közös a bűn, az árulás, a kassza;
egy igazándi komoly föltámadás
mégis még ezt is besugarazza.*

*A mestert tagadod és nem ismered
de jajszaa hóhért keresztel benned
bár az új lámpán lánggal már alig liheg
csenevész, fogzó türelmed.*

*A szomszéd les. Közben a kovács kalapál.
A kőműves épít. A kutmester kutat ás.
S a barlangokban titkon kézfogva vezet
a bölcs képmutatás.*

*Gőgös fogaton kint elkocsikázik a gazda,
ha kell, egy hanggal több is lehet az éljen,
de néma testvéremet nevetve megbököm
és sugva bátoritom: ne féljen.*

*Dob csak doboljon, harsona harsogjon
az egyik még láng, a másik már parázs,
s mindennél tüzesebb és emésztőbb
sokszor a hallgatás.*

*Szürke arccal valaki előtt ma is elmegyek,
szekfűs kalapom mélyen a szemembe vágom,
egy szót se váltok vele, de mondd meg: minek is
hisz övé a kertem, virágom.*

BERÉNYI JÁNOS

DISPUTA

MI LEHET ÉS MI NEM LEHET

A Kalangya legutóbbi számában a »Nemlehet és tanulságai« címen egy cikk jelent meg és ezzel kapcsolatban közöljük Havas Károlynak a Napló 1937 május 29-iki számában megjelent »Mi lehet és mi nem lehet« című írását, amelyet több csehszlovákiai és romániai magyar napilap is átvett és amelyben határozott állásfoglalás van Makkai Sándor »Nem lehet« című cikkében hangsúlyozott lemondó és elkeseredett felfogással szemben. Havas Károly cikke így hangzik:

Makkai Sándor »Nem lehet« című cikke a kisebbségi magyarságban elkeseredett visszhangot váltott ki. A cikkíró a kisebbségi sorsot elbirhatatlannak, a kisebbségi életet lehetetlennek, a kisebbség minden elhelyezkedési törekvését céltalannak és a kisebbség minden életküzdelmét szinte reménytelennek érzi. Makkai Sándornak ebben a cikkében egyet kell mindenképen elfogadni. A kisebbségi sorsnak keserű felismerését. Kisebbség már magában annyit jelent, hogy bizonyos külön csoport. Akármilyen kisebbség, akár nyelvi, akár faji, akár vallási. A kisebbség mindig bizonyos mértékig elszigetelt és a kisebbségnek mindig vannak olyan fájásai, olyan lelki érzékenységei, amelyeket a többség nem érthet. Ez igaz és ez így nagyon szomorúan igaz és Makkai Sándor cikkéből el kell fogadni azt a keserű felismerést, hogy nehéz mindenféle kisebbségi sors.

A címet nem lehet elfogadni. Azt a gondolatot nem lehet elfogadni, hogy nem lehet egy kisebbségnek élni, különösen nem lehet elfogadni azt a gondolatot, hogy a magyar kisebbségnek már nem érdemes élni. Mert ha nem lehet élni, akkor nem is érdemes élni. Valami öngyilkos gondolat van ebben a két nehéz, komor szóban: nem lehet. És ha az öngyilkosság bűn, keserű tévedés és vak sötétbeugrás egy embernél és lehetetlenség egy normális agyu embernél, mert a normális agy egyben az életőszton is, az öngyilkosság gondolata nem férközhetik be egyetlen népnek a lelkébe se. Az egész világtörténelemben csak egy népről tudunk, amely öngyilkosságot követett el. A gótoknak az a megmaradt kis csapata, amelyet a bizanci seregek valóban tökéletes precizitással

működő hadigépezete leszorított a Vezuv aljába a tengerig és amelynek meg kellett halni. Azóta még nép nem tudott öngyilkos lenni és nem tudjuk elképzelni, hogy a kisebbségi magyarság a népöngyilkosságnak szörnyű utját akarná választani.

A nem lehet a népöngyilkosság, ha nem lehet kisebbségi sorsban élni, akkor meg kell halni. A kisebbségi sors bizonyos áldozatokat követel és bizonyos lemondásokkal jár. Ezeket az áldozatokat vállalni kell, ezektől a lemondásoktól nem szabad visszariadni. Különösen nem szabad örökké emlékezni. *A kisebbségi életnek lassan pusztító mérge az örökös nosztalgikus visszaemlékezés. Le kell számolni a tényekkel, el kell fogadni az adottságokat és a kisebbségi életet a tények szerint, az adottságokban kell berendezkedni.* Mostanában azt vitatják, hogy a kisebbségi jogvédelmi intézkedéseknek eredeti elgondolása tulajdonképpen azt volt, hogy a kisebbségi jogvédelem a beolvasztásnak eszköze legyen. Azt hisszük azonban, hogy ma már senki nem gondol arra, hogy akármilyen formában is megpróbálja bárhol, bármifajta kisebbségi népnek a beolvasztását, mert elég sok példa igazolja, hogy egy-egy embert lehet beolvasztani, de egy népet nem lehet lelkében átformálni. Az irek, a baszkok, a flamandok eléggé messze jutottak el a beolvadásban és ki merné tagadni, hogy még mindig vannak irek, baszkok és flamandok. A tények tanították meg Európát, hogy ez az évszázados, sokszor a mai időkben elképzelhetetlen kegyetlen eszközökkel végrehajtott beolvasztási munka hiábavaló fáradság volt. Mert nem lehet. Ezt igazán nem lehet.

Nem a beolvadástól való félelem a nem lehet gondolatának a megteremtője. A küzdelem, a teher, a belső lelki meghasonlottság kergeti a sötétenlátókat a nem lehet tragédiája felé, mert ez valóban tragédia annak, aki nem tud a kisebbségi sorssal megbarátkozni és aki nem tud megbarátkozni a kisebbségi élet gondolatával, annak valóban nem lehet élni, mert annak nem lehet sehova sem menni. Egy ember végre is elszaladhat, egy ember valahogyan visszamenekedhet a többségi élet állítólagos kényelmei közé, de *százvezrek nem bujhatnak ki a kisebbség bőréből és százvezreket nem fogadhatnak be sehol.* Egyetlen ilyen nagy kisebbség-cserét ismerünk. A görög-török kisebbségeknek kicserélését és a háború utáni korszak talán legszörnyűbb drámája volt ez a csereakció, amelyben népeket tologattak ide-oda, amelyben ezren és ezren pusztultak el és amely tízezrek lelkében tépett olyan fájdalmas sebeket, amelyek soha nem gyógyulhatnak be.

A kisebbségi élet elválaszthatatlan a földtől, a hazai tájtól, a megszokott házaktól, mert ez maga az élet. Az emberek nem tudnak elszakadni attól a földtől, amelyen öregapáik születtek és nem

tudnak kitépődni abból az életből, amely akármilyen terhes, akármilyen megpróbáltatásokkal teljes is, mégis csak az ő életük. Az emberek elsősorban emberek, kis, maguk bajaival küzdő emberek. Először van az embersors, az egyénsors és ez után jön a nyelvnek, a vallásnak, a fajnak a sorsa, a nemzetnek a sorsa. És nem lehet a nyelvnek, a fajnak, a vallásnak, a nemzetnek sorsát megvédelmezni, ha teljesen felborul az embersors, a kis élet, az egyénnek az élete. Az egyénnek az élete, a kisebbségnek is az élete, a kettőt nem lehet elválasztani és *azok, akik a kisebbségi sorsban élő emberek életét azzal keserítik, hogy a nem lehet jai-szavát kiáltják feljükk, a kisebbségi életet teszik nehezebbé, mert nehezebbé teszik a kisebbségi ember életét.*

Optimizmusra van szüksége a kisebbségi sorsban élő embernek, optimizmusra, amely bizalmat adjon, amely fokozza a reménykedéseket és amely leküzdje a ma még mindig érezhető nehézségeket. Vannak nehézségek, vannak bajok, vannak súlyos problémák, azonban *minden kisebbség élni akar és minden kisebbség meg akarja találni azt az utat, amely elvezesse az életnek, a megélésnek a lehetőségeihez.* Már lehet élni, már lehet hozzáismulni és hozzáigazodni a többséghez. Már lehet egyezkedni és már lehet kivezető utakat találni és *már lehet igazságot találni.* Nagy veszedelem minden kisebbségnek és minden kisebbségi sorsban élő embernek az állami totalitásnak gondolata. Az uralkodó fajnak tulzó, átfestett marxista eszméje különösen sok tüskét ver a kisebbségi életnek testébe, azonban az az optimizmus, az a bizakodás és az a reménység, amely nélkül semmiféle élet és semmiféle munka nem lehet. át fogja segíteni a kisebbségeket, minden kisebbséget azokon a bajokon, amelyeket ez a totalitás köpenyébe burkolt önző és gyűlölködő fajuralmi gondolat teremtett.

A totalitás tulajdonképpen csak politikai divat és a politikai divatok elmúlnak. A kisebbségek élete és élni akarása erősebb, sem-hogy egy politikai divat elpusztíthatná, ezért nem lehet beletörődni a nem lehet pesszimista, lemondó, mindent odaadó és semmi erőt nem adó gondolatába.

Havas Károly

A KISEBBSÉG KULTURÁJA

A kultúra, mint minden emberi megnyilvánulás, az egyéni lélek jelensége. Életfelfogás, világnézet. Nem technika és nem életmód, nem tudás, nem módor. A kultúra a gondolkodás és cselekvés bizonyos minőségét jelenti.

Akár többség, akár kisebbség tagja az egyén, mint kulturlénynek egyforma a lelki tartalma.

Ezért mindig feszélyezett ez a kifejezés »kisebbségi kultúra«. Ellentmondást találtam a jelző és tárgya között, azt, amit a logika contradictio in adjectonak nevez. Mintha több fajta kultúra lenne, mintha ez a szó »kisebbségi« azt jelezné, hogy sui generis, magafajta, a kultúra nagy országutjáról letérő, dülö uton haladó kultúra; mintha ezzel lerangieleznék a kisebbség kulturáját.

Világért sem szándékom szörszálát hasogatni, de szeretem a fogalmak tisztaságát és a tiszta fogalmakat tisztán visszaadó kifejezéseket.

A kultúra igazi értelme ellentétet jelent a nem kultúrával, érzékelteti azt az utat, melyet az emberiség megtett azóta, mióta megtanult két lábon járni. A két lábon járás első időszakában rettegett embert látni. A »homo homini lupus« ideje volt ez; azt a rettegést hántotta le lassan az a folyamat, amit kultúrának nevezünk, s mikor elérkezett annak az ideje, hogy az emberek megtanulták egymást eltűrni, sőt egymással rokonszenyezni. Nevezzük ennek eszközeit törzsnek, államnak, vallásnak, erkölcsnek, szokásnak, gazdasági kapcsolatnak, rokonságnak avagy szellemi és anyagi izlésnek. Ez volt a kultúra útja az első lépéstől máig. Ez lesz az útja továbbra is, a cél eléréseig.

A többség és kisebbség kulturájának tehát ugyanaz a tartalma, a többségnek tudattalanul, a kisebbségnek tudatosan ugyanaz a célja. Mindkettőnek tartalma: az embereknek s az emberi közösségeknek egyforma, minél inkább a rokonszenvre támaszkodó gondolatokkal, érzelmekkel és cselekvésekkel való telítése; céljuk: a múltból visszamaradt csökevények s ellentétek leépítésével, *az emberek és közösségeik összeolvasztása*.

A többség kulturájának azonban van egy tudatos, a múltból táplálkozó melléközöngye, melynek forrása *a hatalom*. Ez a mellékcél a többség kulturájának fölénybe emelése, amelyet az állam által képviselt hatalom útján akar megvalósítani. A kultúra eszközeit, az iskolákat és ami vele jár, a közigazgatást és az ezekhez szükséges anyagi eszközöket, törvény útján bocsátja a többség rendelkezésére, a többség ezer forrásból meríthet, míg a kisebbségnek ilyenek nem állnak rendelkezésre. A többségi kultúrarendszernél tudatosan tehát ma is meg van a törekvés a többséget a kisebbségtől elválasztó ideológiák fenntartására, holott ez ellentétben áll a kultúra végcéljával.

A kisebbség kultúrtörekvései éppen e végcéljal: *az ellentétek leépítésével vannak összeforva*. Ezért áll fenn bizonyos ellentét a többség és a kisebbség kultúreszménye között. A kisebbségben megnyilvánuló tisztán erkölcsi és lélektani-kulturerők mögött a többség, *magáéhoz hasonló hatalmi célokat is sejt*, és ezért nehezíti meg a kisebbség kulturai fejlődését.

Mig Engels az állam egyedüli hivatását az emberi lélek mélyén fogant eszmék és célok megszületésének és megnyilvánulásának a megkönynyítésében, tehát a bába szerepében látja, addig a mai állam a saját eszméinek megvalósítását tekinti kultur céloknak és a hatalom eszközeivel

akarja azt a lelkekbe kényszeríteni. A kultúra tisztán lelki jelenségeihez tárja a erő, a kényszert. Megpróbálja a kultúrának a jövő felé néző arcát visszafelé, a múltba fordítani, amivel a teremtés helyett a konzerválást szolgálja.

A kisebbség kulturája ezek szerint minden tekintetben előre lendítő, dinamikus, a többségé, csak részben az, részben pedig sztatikus.

A kisebbség kulturája tehát egyelőre nélküli az állam támogatását, de éppen ezért addig, míg ez bekövetkezik, a támogatást a kisebbség összességének kell nyújtania.

A vezérlő eszme, a kultúra lényege: *a mindenkivel közös emberi, a megértés és az összetartozás a többséggel*. Kiinduló pont a magyar kisebbséget összekötő erőkre: a nyelvre, az átöröklött ismeretekre, a gazdaság módjaira és a néphagyományokra való támaszkodás. Az itteni magyarságot ebből a szempontból egységnek kell tekinteni. Minden társadalmi rétegződéstől elvonatkozva, soha sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy minden külső eltérése mellett is a jugoszláviai magyarságot egy befoglalja a letűnt múlt, az élő jelen s a keletkező jövő: a sorsadta helyzettől. *A legalsóbb réteg az alap*, melyből kiemelkedések után kialakul a középosztály, mint vezető réteg. (Felsőbb osztály kialakulására nincs kilátás és nincs is szükség.) Minden élet produkálja a fenntartására hivatott szerveket. Természeti folyamat ez, mely az egyének különbözőségében és sorsuk átalakulásában találja magyarázatát. Ennek természetes eredménye: eltérő életmód és magasabb életigények. Ezért a legprimitívabb társadalomnak is megvan a maga középosztálya, megvan és lesz a jugoszláviai magyarságnak is.

A kezdeményezés első sorban a középosztályra vár. Minden kultúra ilyen kezdeményezésekből indul ki és az érintkezés intenzitásától és átfutáságától él, amelynek velejárója a kölcsönös megértés, a kulturális érdeklődés és kultúráliszint emelkedése. Az alsóbb osztályokból a kulturmotívumokat vesszük át, az ismereteket, kulturális lehetőségeket — továbbfejlődés utainak ismeretét viszont az alsóosztály veszi át a középosztálytól. Ez az érintkezés: a személyek ismerkedése, a személyek és a tárgyak megismerése, lehetővé teszi a jugoszláviai kis magyar társadalom szellemi és anyagi szükségleteinek kölcsönös beható ismeretét és megteremtését az érdeklődést, teljessé érleli a bizalmat, ami eddig hiányzott. A szellemi és gazdasági viszonyok iránti kölcsönös érdeklődés pedig meg fogja mutatni azokat a szükséges kapcsolatokat, módokat és intézkedéseket, amelyek a segítséghez és fejlődéshez kíváncsiak. A rendszertelen általános és közös vonatkozások helyébe, a rendszeres, állandó, helyszíni tapasztalatokon alapuló megismerés lép. Nem patriarchális vállveregetésekre gondolok. Nem csak vezetésre van szükség, hanem első sorban saját autonóm életre. Ezen autonóm élet lehetőségeit kell megteremtetni az alsóbb osztályok számára, ehhez kell őket hozzá szoktatni. Ez a gyümölcsöző és szerves fejlődés elmaradhatatlan előfeltétele.

Jelenjenek meg a városaik sokszor a faluban, de szoktassuk a falut ahhoz, hogy megjelenjen a városok kulturális megnyilvánulásain. Persze nem csak műkedvelői előadásokra és felolvasásokra gondolok.

A modern Törökország a török népre szabott népegyetemekkel tölti meg városait, kisebb városait is, miért ne lehetne módunkban, ha kisebb méretekben is, ilyen népegyetemet megszervezni ama városokban, ahol erre az előfeltételek megvannak. A közművelődési egyesületekben is kipattant nem egy ilyen életre való eszme, kezdeményezés is mutatkozott,

Spectator: A kisebbség kultúrája

csak ki is kellett volna tartani. Ily értelmű megvalósult eszme pl. a gyön-
gyös bokrétá.

Szerves, új élet kivirágzását remélem mindettől, mely a maga nyilvánosságában, mindennapiságában és egyvonaluságában lefegyverezne minden gyanút.

Mindez azonban anyagi áldozatokkal jár. Az állandó kapcsolatokat megsemmélyesítő alkalmazottak, helyiségek, bizonyos köteleességszerű utak, minimális díjazások, szükségessé váló beszerzések és támogatások kiadásokkal járnak. E célból anyagi eszközökre van szükség, amelyek csak a magyarság önkéntes adózásából teremthetők elő. Alapok megteremtésére egyelőre gondolkodni nem lehet, de oly szerény eszközök intézményszerű bizonyítására, mely eme, — legnemesebb értelemben vett közérdekű — cél elérését lehetővé teszi — igen. A nem ötletszerű és bizonytalan, hanem állandó és tovafejlődésre alkalmas magyar életnek ez az önkéntes és mégis kötelező adózás a bázisa. *Eddig a jugoszláviai magyarság nem ismert közös kötelességeket.* (A legvagyonosabbak jórésze nem is akar ismerni!) Ez a kulturád annak tudatára ébreszt minden jugoszláviai magyart, *hogy a közös sors, közös kötelességekkel jár,* de mindenkit tudatára ébreszt azon jogoknak, amelyek ezen adózásból folynak. Ez garantálja az autonóm élet életrevalóságát és erős nevelési eszközt is jelent, amelyre szükség van.

Minimális hozzájárulásról lehet szó, de progresszivitás alkalmazásával. Így intézményesen biztosítható lesz minden jogosult cél, társadalmi, irodalmi, művészeti és gazdasági téren egyaránt.

Az esetről-esetre való szívességek rendszere bizonytalanná vált, és főleg nem méltó ahhoz a nagy célhoz, melyet elérni és biztosítani akarunk egy pezsgő és állandó kultúrélet megteremtésére és fentartására az élet minden terén.

Mindenütt, ahol élet van, van ilyen adózás. Ugy tudom, megvan az a romániai és a csehszlovákiai magyarságnál is. Ott van példának Észtország, amely ezen a téren Európának egyedüli modern országa. De ugyanez a helyzet a lengyelországi német kisebbségnél és Lettországból is.

Jól tudom, hogy a mi viszonyaink egészen mások, de azt is tudom, hogy eredményes kultur-munkásságot kifejtetni csak úgy lehet, ha igénybe vesszük a jugoszláviai magyarság bizonyos szerény keretek között mozgó rendszeresített és kötelező megadóztatását.

»A *quieta non movere* elvénél azt hiszem van egy fontosabb: a jelen és jövő élet biztosítása.

Bizonyos rendszeres, minden nyilvánosságot megtűrő és magát szer-
ves összefüggésekben kiélő kulturális életről álmodom, amely szellemi és anyagi szükségleteit önmaga fedezi, általános kötelességeket és jogokat ismer és gyakorol.

Spectator

IRODALMI SZEMLE:

K ö n y v e k

Zsolt Béla: *Villámcsapás*. (Regény — »Panthéon«, Budapest.) — Ján Jesensky: *Egyenlőség*. (Regény. Franklin-Társulat.) — Aldous Huxley: *Két vagy három grácia*. (Két regény. Franklin-Társulat.)

Zsolt Béla új regénye, a »Villámcsapás«, önvalomás. A mai írók, különösen a fiatalok, mint az értelmi és irodalmi lélekalkatu emberek általában, sietségtől mohón vetik rá magukat a család, a környezet, a serdülőkör leltárára s a portrék, amelyeket az életüket kísérő alakokról rajzolnak, változatosak, de mindig szuggesztívek. Az író maga Schwarz András külsőleg szürke, kispolgári alakja mögé rejtőzik, de hőse sokatmondó, őszintén feltárt értelmei és érzelmi fejlődéstörténetének gyors egymásutánra következő szakaszaiban ott van a kor, az eszmék, a társadalom szemléletének az a világos és számottevő irodalmi jelensége — ne feledjük el, a legbátrabb magyar publicisták közül való — amit a humanizmus és az emberi szabadságkövetelés törvényein, lelki ügye is.

A dunamenti kis város, az ibseni tragédiák komorságát idéző apa, az elegáns anya, aki bort és pálinkát mér kocsmában vasutasoknak, hetivásáros parasztoknak, mind a múlt emlékei, a gyermeki kegyelet szivhangjai. De az író az átélés őszinteségével és a lelki szerkezet

legbelsőbb rugóit feltáró tudással közeledik emléktöredékeihez s az átható elemzés mesterségbeli módszerétől sodró erejű, érett realizmusát nem tudja elkerülni. Erre azonban nincs is szükség. A jó, a becsületes irodalmi realizmus az elkerülhetetlen valóság megmutatásának elengedhetetlen bizonyítéka, az igazságot keresés lelkiismeretének ténye és a »Villámcsapás« írójának dicséretére legyen mondván, annyi regénye után valóban ez az, amelyben emberi, legnemesebb tulajdonságait lesűrten, koncentráltan kapjuk. Mert az a kritikus, aki korábbi regényei, a »Gerson és neje« vagy »A királynő családja« után most újra felfedezné, hogy az író a sajátosan kispolgári zsidó életnek és az akác soros kisvárosoknak tökéletes, leíró művésze, az tegye le a tollat és ne mondjon semmit. Mert ha ebben az új regényben ugyan a külső valóság, a külső kép is az uralkodó, mert a gyermek s a kamaszkor izgalmainak kerete, a téma: a fiatalember fejlődése, éréskorát, életformáját irányító jelenségei, amelyek felé sodródik, anélkül, hogy minderről valamit is tudna. Mostoha apja, az

ellenszenves T. kékre-zöldre veri. A sok, kinos családi patália benyomása alatt vágyódik anyjához, aki megértené és lassan vívódó lelke tusáját meglátná. Az író itt egy crikvenicai tavaszi üdülés emlékét szövi a regénybe, az anya és a gyermek zavartalan, pár napja tisztaságát, egy jámbor udvarló szimpatikus alakját, aki csakhamar elmerül, eltűnik, mert jön a mostoha és vele a régi marakodás. Ettől a tavaszi üdüléstől kezdve, áll be a kis hős lelki átalakulása, itt törnek fel benne a korai pubertás még személytelen nemi ösztönei, zavarok, amelyeket a jó iskola derék paptanáriának tapintata oszt el. Egy éretlen diákcsiny miatt, az iskolai szünet alatt lakatosinak adják. A súlyos büntetés gyűlölködést, konokságot, bizalmatlanságot, a családtól való teljes elszakadást okozza. Ellensége lesz a családnak, majd egy nagyobb közösségbe verődik, a nincstelenek, a dolgozók felé, ahová egy szocialista agitátor vezet. Az emberke akkor már költő, szociológus, özszeesküvő, titkos kör tagja és mire iskoláit befejezi, már fáradt. A jó ügyért buzgó erőlködést reménytelennek látja. A megváltást Szarajevó hozza, a világháború. Kimegy a csatába, elveszti a háborút, elbukik mint zsidó, mint európai, mint humanista és behuzott nyakkal, tehetetlenül várja az új vilámcsapást.

Reménytelenül sivár kor reménytelen gyermeke Schwartz András, a társadalmilag és politikailag megmagyarosodott zsidó kispol-

gárság gyökértelen gyermeke, aki ősei, apái szociális és gazdasági bűnözése elől, büntudatból lesz radikális, szocialista. A polgári osztálykötöttségben élő író, aki az európai szellem messzelendülő lehetőségeiben szocialista világszemléletet hangsúlyoz, nem egyedül álló jelenség. Európa, a haza, a város egyre inkább katasztrófa felé élesedik, a regényhős körülményei, lélektani helyzetei földrengést várnak, lehetetlen valahova, valamerre nem menekülni. Így menekülnek a történelmi osztályok a fascizmusba, a kétkézmunkások a bolsevizmusba és így menekül a riadt kispolgár a szocializmusba. Van ugyan olyan elgondolás is, amely azt mondja, hogy a jó regény legfőbb ismertetője a teljesen zárt világ, a lélek szemfedője, amely teljesen elfedi az író és nincs rajta ablak a külső világra. De Zsolt Béla nem kér ebből a világból és a terhes, füledt, villámcsapásos atmoszférában messze kitarja lelke, világa ablakait, hogy minél világosabban lásson. Mert Rolland követője, »minél jobban lát az ember, annál jobban cselekszik.«

A legujabb szlovák irodalom, mint az előtte járó, a falu, a vidék irodalma. Ha a szenvedő, a nyomorgó vidéket írja is, a századunkba átmentett, egyszerű élet derűjét, a színes néprajzot nem nélkülözi. Az emelkedett szellemű épen úgy, mint a tendenciózus irodalom, megtartja a néplelekkel való

közösséget és azok az írók is, mint például Milo Urban, Peter Jilemnický, Ján Ponicsán, akik a mai társadalmi rend elleni állásfoglalásban találták írói feladatukat, azoknak is a nép, a természet, a vidékhez való ragaszkodás igazi alapjuk. A szlovák irodalom még mindig regionális és ha a most kialakuló nagyvárosi életből, Pozsony fejlődésének lázas tempójából kinövő szociális irodalmi gyökerek a nagyvárosi munkásélet, a külvárosi nyomor és az alvilág erkölcsének irodalmi feltárása felé halad, mindez ma még csak felszínes keresés, törekvés, sokszor csak riportszerű kordokumentum. Az irodalmat még mindig a szülőföld emlékezeje, a föld és a nép ősi közösségérzete vonzza, elszigetelt hegyi falvak, ősztönös indulatok havasi legelők tisztaságától friss, földszagú egyszerű naturalizmus, amit az egyszerű lélek regényessége futtat be.

A mai szlovák regényirodalom egész sor, valóban értékes munkát mutathat fel, azonban maradandó emberfigurákat, az emlék és a képzelet szabadságába ojtott, sürített életre hivatott, mai regény típusokat még nem adott. Átmeneti tünete van az új szlovák regényirodalomnak, híd a múlt idillje és a náborut követő kor regénye között, amit legjellemzőbben talán két névvel jelezhetünk. A múlt: Mikszáth Kálmán derűsen anekdotás, a nőgárdai gömöri lankás vidék uriparaszti életformáinak szűk világképét mutatja és a ma: a cseh Karel Čapek lélekismeretét, ősztönös lélektani érdeklődését viszi a

faluba, darabos, nyersen festett írói képekül, amelyeken mintha mindig jelenvaló lenne a Tátra, a tatajoktól népes Vág völgye és Kárpátok zugaiban évszázadok óta változatlanul látszó természetes élet minden primitív jelensége. Az ilyen irodalomban természetesen kevés a humor. A sorsadta kényszerűség nem ismeri a tréfa, a derű bölcsességét, de a kiábrándultságot, a megalkuvást sem. Gond árnyékolja a homlokat, gond vájja a kemény, csontos szláv arc mély barázdáit és a dacos ajkak alig derülnek észrevehető mosolyra. Ezért meglepetés az új regény, amit Ján Jesenský írt és amelyet, megjelenése után alig pár hónappal, már magyarul olvashatunk. A regény, az *»Egyenlőség«*, tulajdonképpen szelíd humoru, nem is agresszív, de egyenes, szókimondó társadalmi szatíra, olyan, amilyent Gogoly *»Revizor«*-a óta, mindenki szívesen forgat. Nagy nyeresége: formailag teljes igénytelensége, szerénysége. Alig van benne regény, amely ennyire leegyszerűsített formákban mutatná magát. Szatírárt írni és mégis ennyire diszkreditálni maradni, minden hangsúlyozást messze elkerülni, olyan tulajdonság, amellyel kevés író rendelkezik. A szlovák kisváros és a szlovák tisztviselői társadalom rajza a regény, a háború után kialakult szlovák értelmiség elhelyezkedésének és a napi pártpolitika kímélésének a társadalmi életbe való benyomulása, a maradiságban gyökeredzett iparos és a nagy demokrácia szelétől megszédült fiatal járási tisztviselő ellentéte, a te-

kintélyt tartó főnök és a párttitkárok aktaharca. Mindez egy erőszakolt fogadásból adódó szerelmi hisztóriából csapódik le, ami a jogvégzett komisszáriust a bankigazgató fiatal szakácsnőjéhez fűzi. A regény lényege azonban nem ez a becsületes, lelki vonatkozásaiban jól átérzett szerelmi epizód, hanem a kisváros mézárósa és a komisszárius között elinduló ellentét, ami a különben két nagyon kedvesen, emberségesen megrajzolt főhősön át Sztaré Meszto társadalmát egymással szembeállítja. Az ahány külön asztal a kocsmában, annyi felé szakadó társaság összehozásán, a társadalmi különbségek teljes lerombolásán dolgozó két főhős, akik »Egyenlőség« elnevezéssel a kisváros huszonhat társasága fölé a huszonhetediket építének, a bankigazgató szakácsnője iránti szerelmükért kerülnek szembe egymással. Ebbe a minden kesernyesség nélküli, derűsen tartott párharcba szorult tulajdonképpen a kisváros, Szlovenszkó, Európa minden problémája. Mintha az írónak csak Sztaré Mesztóról kellene beszélni és lám, a ma mutatkozik meg benne, dolgok, kérdések, amelyekről nem is kell bővebben beszélni, mert ott van mindenütt.

Ján Jesensky, az író, Szlovenszkó országos alelnöke, nagyon komoly, felelős pozícióban levő tisztviselő, aki a fiatal csehszlovák demokrácia szatiráját és az adminisztráció paragrafusokra épített lelketlenségét tréfás oldalát mutatja regényében. Sokan, csak a felvetett problémák kitűnő paródiáját látják majd meg

benne, de lesznek olyanok is, akik a derű mögött egy pesszimista mérész cinizmusának leplezéséig érnek. Mi kitűnő írói értékeire akarunk mutatni, nagyobb irodalmi teljesítmények felé tartó képességeire, regénye gyors népszerűségére, ami a magyarul olvasókban is visszhangra talált.

Néhány év óta, a magyar könyvkiadók programjában, a magyar fordítói tevékenység új irányba fejlődik. Jobbak, frissebbek a fordítások, a fordításra kerülő művek értékesebbek. Ursula Parrott mellett szóhoz jutnak a legújabb franciák és a világirodalmi átlagregényeken kívül helyet szorítanak Thomas Mann-nak, Aldous Huxleynak, a mai európai irodalom legmélyebb megnyilatkozóinak. A fiatal Aldous Huxley különben is divatban van. Ennek a szigetországi lázadónak, aki a brit tudományos világ legjelentősebb családjából származik és környezetének intellektuális érdeklődése már kora ifjúságától mély gondolkodásra készítette, rövid egymásutánban három könyve jelent meg magyarul. Ezek közül, úgy tudom, hogy talán a »Those Barren Leaves« —, (amit »Elszáradt levelek«-nek fordítanék) — egy magányosságra törekvőnek enyhén humoros, szinte mesejátékkal komponált regényét és a »Little Mexican« elbeszéléskötetét még nem fordították. Valószínű, hogy rövidesen minden munkáját magyarul is olvashatjuk.

»A szép új világ«. (Brawe New World). A technokráciáktól izgott, racionalizált korunk világköz-társaságának képe a regény. Minden kultürember vágyálmának teljesülését mutatja be. Eléneztünk az utópia csúcspontjához. Már nincsenek problémáink: szerelem, anyagi gond, betegség, öregség. Utódainkat nem szülik, hanem sorozatosan, palackokban állítják elő és gramofónlemezekon nevelik szériaemberekké, olyanokká, akiknek sem egyéniségük, sem vágyaik, sem lázadásuk. Tudományos előrelátás teremti az új világnak kasztársadalmát, amelyben tulajdonképpen mindenki kizsákmányolt, a Világellenőr kényszerítette szuggesztiójának rabja, de mert az öntudatban ez a szuggesztió szabad akaratként sugárzik és a szöma nevű csodaszer, ez a testi-lelki keilem maximáit nyújtó napiadag a »fool's paradise« érzetét kelti, senki sem lázadozik. Swift óta ily maró szatírárt még nem írtak s az egyén önrendelkezési jogáért, a szabadságért küzdő mai társadalom, ennek a műveltségi élményt írói mesterséggé fokozó gondolkodónak könyveiert, kritikátlanul lelkesedik. Nem is gondolnak arra, hogy Plátótól — H. G. Wellsig, tulajdonképpen minden igazi író, akit a jövő társadalmának élettani fejlődése érdekelt, a tudományosan felkészült kultúrfilozófus rekvizitumaival felfegyverkezve, hasonló merész képzelettel próbálta a kollektív társadalom eljövendő íreskját megfesteni.

Második magyarul megjelent könyve, »A végzet bábjátéka«,

(»Point Counter Point«) ez a sztenogram-módban felvázolt, szélsőesen kanyargó mozaiksorozat, amit az író rendszertelenül elkalandozó gondolataival irányított regényszerkezete követni próbál. Maga a regény tiszta irodalom, alakjai kivétel nélkül, könyvfigurák: a szobatudós, a nagy festő, a szocialista, a regényíró, a nyárspolgár, a démon és így tovább... mind egy társadalom kabinetportréi, lelkek, sorsok, akik lemeztelenített valóságukban és természetességükben tulajdonképpen végzetesen hasonlítanak egymásra. Mint valami szédületesen nagy és örökké forgó társasjáték, a regény tulajdonképpen egy lépést sem halad előre, mintha csak azért íródott volna, hogy szereplőinek lelkiéletét mutassa meg, és az olvasó, aki az olvasás első percétől kezdve, tehetetlen rabként küzd a modern regénypszichológiának ettől a szédületesen mesteri scenirozásától, végre is felüdül, amikor egy váratlan gyilkosság történik. Ez is olyan magától értetődően bukkan fel, mintha az irodalom, a bűnügyi regény létezéséről nem is tudna. Tulajdonképpen totális regény, abban az értelemben, mint Jules Romainsnek a »Jóakaratu Emberek«, tizenkét kötetes, ma még befejezetlen regényciklusa, amely a mai intellektuális francia társadalom keresztmetszetéül készül s mire végére ér, alighanem már huszonnégy kötetté dagad. Huxley egy kötetes regényének egymás mellett párhuzamosan haladó, novellisztikus rajzai, sorsainak fordulatai ez a kontrapunktikus

zeneszerzéshez hasonló íróimódszer — mindegyik figura egy külön fuga s tudjuk, hogy a fuga a legtisztább kontrapunktikus műfaj — ugyancsak a szellemi élet totalitását keresi. Az élete felét Franciaországban töltő Huxley (Provence-ban lakik) ugyanabból a szellemi légközből kapta intellektusai ürességét, lelki életük hamisságának irodalmi eredőit, mint a mai francia regényírók. Hisz sohasem volt kisebb a távolság a francia és az angol regény között, mint ma. Az angol regény panteista életritmusa bujkál a francia regényekben és a franciák hibátlan lélekjellemzése az új angol regény és Huxley erőssége is.

Magyarul most megjelent harmadik regénye, a *»Két vagy három grácia«* (*»Two or Three Graces«*) tulajdonképpen két nagy novella és a kontrapunktikus regény méltóságosan áradó, szeszélyesen elkarantozó cselekménymolekuláinak bonyodalma után is, minden bizonynyal egységesebb, határozottabb képet adnak Aldous Huxley jelentőségéről, erről a klasszikus értelemben vett értelmi művészről, akiben egy csipetnyi sincs abból az irodalmi konvencioanalizmusból, ami elől az egymásra hatás gyorsabb és felületesebb folyamatában, a legkomolyabb író is alig képes kitérni. A könyvem novellájának főalakja Grace Peddley, a tudatlanságból és a feleszületett szükséztudásból éledő állintellektus, vagy ha úgy tesszük, eleven kulturklisé, aki érdeklődési körét, ismerethazsólását úgy válogatja, ahogy udvarlóit kö-

vetkeznek. Amikor a zenekritikus udvarlását fogadja, Mozart melabuján könnyezik, a nagyvilági bohém festő műtermében, homályos és felületes képzettársítással előhívott szavai, képpanoptikumokat idéznek és amikor Kinghammel, a világot járt újságíróval kerül össze, aki különben a kontrapunktikus regény egyik főalakjának, Burlapnak valóságos paradoxsa, akkorra már teljesen elveszti azt a kis életderűt és nyugalmat is, amit férje és gyermekei körében meg tudott őrizni. Két szerelem és műveltségi élményeinek tulzottan gazdag anyaga a kis Grace családi boldogságát, a mindennapiság konvenciója ellen szükségesnek vélt lázadásával szétrombolja. Látszólag diadalmaskodik is a konvención, de mért okossága álokosság, műveltsége félműveltség, intellektuális érdeklődése sznobizmus, a gyengébb értelemben vett amatőröknek abban a társadalmában, amit »művelt nagyvilági« szalónok-nak szoktak nevezni, alákerül és öngyilkosságra készül. Ebben a tragikus pillanatban megkönnyőrül az író, aki Beethoven Ariettája egyik szakasza da capojánál visszamegy a szakasz kezdetére és Gracet is visszatereli gyermekei közé, szürke férje házába, a mindennapiságba. A másik embersors: Spencer bácsi, kései szerelmének hervadó bimbóba szökése, aminek érdekes, értékes dokumentumot kölcsönöz a szokatlan milieu: a német megszállás alatti belga politikai foglyok fogháza, Spencer bácsi mellett van a novellának egy másik főalakja is, Alphonse, az indus,

akinek halála előtti jóslása, Spencer bácsi további eszmevilágában oly döntő szerep jut.

Mindkét novella Huxley ember és életábrázoló írói erejének korláttalanul diadalmaskodó erőpróbája, a ferradalmi hatású intellektusnak az a döntő realizmusa, ahová és amerre a világirodalom eljövő nagyjai csak utána érnek majd el. Uttörő író, jelen és jövő között és fölényes kísérleteinek valóságos területenkívüliségével, szinte kívül van mindazon, ami a ma irodalmának eredménye, holott minden, amit ad, egy-

másba kever és az irodalmi szabadság valóságos anarchiájával bogoz, az élő, a mai irodalom quintessenciája.

A magyar fordítás tökéletességére rá kell mutatni. *Hevesi* András munkájából a huxleyi stílus nemesveretű, egyéni intellektusa hűségét érezzük.

Beograd, 1937 szeptember közepén

Kázmér Ernő

Kérjük olvasóinkat, hogy előfizetési díjaikat szíveskedjenek dr. Szirmai Károly 59092 sz. csekkzámlájára befizetni, illetve előfizetéseiket megújítani.

A „Kalangya” szerkesztősége.

A Kalangya május 1-ji számában kiírt novellapályázat határidejét ezévi november 1-ig a regénypályázatot pedig 1938 szeptember 1-ig hosszabbítjuk meg.

1937 Augusztus-szeptember **KALANGYA** 7. Szám

Odgovorni urednik: RADÓ IMRE

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős szerkesztő és kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Šećerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar